

Alkoholkonsumtionen i Sverige 2016

CAN Rapport 167

Björn Trolldal & Håkan Leifman

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN

Layout inlaga: Britta Grönlund, CAN

Layout omslag: Jimmie Hjærtström, CAN

Tryck: EO Grafiska, 2017

ISSN: 0283-1198

ISBN 978-91-7278-276-1 (tryck)

URN:NBN:se:can-2017-6 (pdf)

Alkoholkonsumtionen i Sverige 2016

Björn Trolldal & Håkan Leifman

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Rapport 167

Stockholm 2017

Förord

I den här rapporten redovisas uppgifter om anskaffning av alkohol i befolkningen som helhet under perioden 2001–2016 och bland ungdomar mellan 2012 och 2016. De data-material som används är de Monitormätningar som CAN har haft ansvaret för sedan 2013, samt CAN:s skolundersökningar som pågått sedan 1971.

Några preliminära resultat angående alkoholansaffningen av befolkningen som helhet publicerades av CAN i en PM i mars 2017. Avsnittet om ungdomars anskaffning publicerades i sin helhet i en PM i juni samma år.

CAN vill passa på att tacka alla som har medverkat i de aktuella undersökningarna eller som på annat sätt har bidragit till undersökningarnas genomförande under åren.

Stockholm i september 2017

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Anna Raninen

T.f. direktör

Innehåll

Sammanfattning.....	7
1. Inledning	10
Rapportens disposition	10
2. Anskaffning av alkohol i befolkningen som helhet.....	11
Registrerad försäljning av alkoholdrycker	11
De oregistrerade delmängderna av alkoholanaffningen.....	12
Förändringar av tidigare publicerade uppgifter	12
Resultat.....	13
Registrerad och oregistrerad anskaffning per län under åren 2012–2016	27
3. Ungdomars anskaffning av alkohol.....	29
Inledning	29
Material	29
Resultat.....	31
4. Diskussion	36
5. Referenser.....	38
Bilaga 1. Tabellbilaga	40
Bilaga 2. Material och metod: Monitormätningarna.....	44
Bilaga 3. Material och metod: CAN:s skolundersökningar	58

Sammanfattning

I den här rapporten redovisas uppgifter om anskaffning av alkohol i befolkningen som helhet, 15 år och äldre, för perioden 2001–2016 och bland ungdomar mellan åren 2012 och 2016. Här sammanfattas resultaten från rapporten. De uppgivna mängderna är genomgående angivna i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre.

Anskaffning av alkohol i befolkningen enligt Monitormätningarna

Den totala konsumtionen

- Den totala konsumtionen låg under 2016 på en något lägre nivå jämfört med både 2015 och 2014.
- Under 2016 uppgick konsumtionen till 9,04 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre jämfört med 9,17 under 2015, vilket är en minskning med drygt 1 %.
- Skillnaden beror framförallt på en viss minskning av köp av smugglad alkohol i landet. Även den resandeförda alkoholen minskade.
- Under den senaste 10-årsperioden, mellan 2007 och 2016, har den totala konsumtionen minskat med 8 %.

De registrerade och oregistrerade delarna

- Under 2016 uppgick den registrerade delen av konsumtionen till 7,18 liter ren alkohol jämfört med 7,16 liter under 2015.
- Under den senaste 10-årsperioden har den registrerade delen ökat med 11 %.
- Den oregistrerade delen av konsumtionen uppgick under 2016 till 1,85 liter ren alkohol. Det är en minskning med 8 % jämfört med året innan.
- Under den senaste 10-årsperioden har den oregistrerade delen minskat med 21 %.
- Den registrerade andelen av den totala konsumtionen uppgick under 2016 till 79 % och den oregistrerade andelen till 21 % av konsumtionen.

Den registrerade konsumtionens olika delar

- Systembolagets försäljning var i stort sett på samma nivå under 2016 som året innan. Försäljningen uppgick till 5,71 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre under 2016.
- Den långa trenden med en minskad folkölsförsäljning har planat ut under 2016 och 2015. Jämfört med åren 2013 och 2014 har det skett en viss ökning av försäljningen.
- Försäljningen på restauranger ligger på relativt stabila nivåer mätt i ren alkohol. Under 2016 ökade försäljningen med 2 % jämfört med året innan.

Källorna till den oregistrerade delen av konsumtionen

- Både resandeförseln och köp av smugglad alkohol i landet minskade under 2016 jämfört med året innan. Minskningen var 8 % för resandeförseln och köpen av smugglad alkohol minskade med 11 %.
- När det gäller hemtillverkningen så skedde en viss minskning av öltillverkningen under 2016. Mätt i ren alkohol var öl- och vintillverkningen ungefär lika stora. Både öl och vintillverkningen är var för sig större än hemtillverkning av sprit.
- Hembränningen av sprit uppgick under 2016 till en tredjedel av de volymer som tillverkades under början av 00-talet.
- Köp via internet uppgick till 0,12 liter under 2016, vilket är en ökning jämfört med 2015 då den låg på 0,10 liter.

De olika källornas andelar av totalkonsumtionen

- De olika källornas andelar av den totala konsumtionen var under 2016 följande: Systembolaget 63,2 %, resandeförsel 12,5 %, restauranger 10,8 %, folköl 5,5 %, köp av smugglad alkohol 4,9 %, hemtillverkning 1,8 % och internet 1,3 %.

Dryckernas andelar av den totala konsumtionen

- Mellan åren 2015 och 2016 skedde vissa mindre förändringarna i dryckernas andelar av totalkonsumtionen. Vin- och starkölsandelarna ökade något samtidigt som spritandelen minskade. Under 2016 stod vinet för den största andelen med 41,6 %, följt av starköl 30,7 %, sprit 20,7 %, folköl 5,5 % och cider (inklusive så kallad "alko-läsk") med 1,4 %.

Skolungdomars anskaffning av alkohol

I studien om skolelevernas anskaffning av alkohol har fokus legat på ursprunget till den alkohol som ungdomarna uppger att de dricker med en uppdelning på registrerade respektive oregistrerade anskaffningskällor. Med registrerade källor åsyftas här alkohol från Systembolaget, restauranger och livsmedelshandeln (folköl) och med oregistrerade menas exempelvis insmugglad, privatinförd eller hemtillverkad alkohol.

- Den totala volymen konsumerad alkohol har sjunkit väsentligt bland skolelever i årskurs 9 och gymnasiet år 2 under åren 2012–2016 (med ca 50 respektive 35 %, mätt i liter ren alkohol).
- Det är framförallt den registrerade delen av konsumtionen som uppvisar en minskning. Den oregistrerade konsumtionen har varit relativt stabil under perioden.
- Andelen oregistrerad alkohol av ungdomarnas konsumtion (främst smugglad alkohol) har således ökat medan andelen som kommer från registrerade källor (främst Systembolaget) minskat under perioden 2012–2016.
- Den alkohol från Systembolaget som ungdomar under 20 år dricker har dock införskaffats indirekt via exempelvis kompisar och syskon eller andra personer som är 20 år fyllda.
- Under hela femårsperioden 2012–2016 är dock andelen alkohol från de registrerade källorna större än från de oregistrerade källorna.

- Andelen oregistrerad alkohol är större bland pojkar än bland flickor i såväl årskurs 9 som i gymnasiets år 2.
- När man tar hänsyn till att de som dricker smugglad alkohol dricker mer än övriga, var emellertid den oregistrerade andelen större än den registrerade bland flickorna i årskurs 9 under 2016.
- Bland skoleleverna är andelen alkohol som kommer från oregistrerade källor större jämfört med befolkningen som helhet. Andelen oregistrerade källor är allra störst bland eleverna i årskurs 9.
- Sedan 2014 har i stort sett ingen (0,1 %) person under 20 år som deltagit i Monitor-mätningarna uppgett att de själva köpt alkohol på Systembolaget under de senaste 30 dagarna.

I. Inledning

I den här rapporten redovisas uppgifter om anskaffningen av alkohol bland såväl befolkningen som helhet som bland ungdomar. De datamaterial som används är CAN:s Monitor-mätningar och skolundersökningar. Några preliminära resultat angående anskaffningen av befolkningen som helhet publicerades i en PM i mars 2017. Avsnittet om ungdomars anskaffning publicerades i sin helhet i en PM i juni samma år.

I Monitormätningarna summeras den registrerade delen av alkoholanskaffningen med den oregistrerade delen för att få en bild av den totala konsumtionen i landet. Den registrerade delen utgörs av alkohol som säljs inom landet, på Systembolaget, restauranger och i livsmedelsbutiker. Den oregistrerade delen består av alkohol som förs in i landet i samband med resor, hemtillverkning, köp av smugglad alkohol och köp via internet. Den oregistrerade delen kartläggs med hjälp av en löpande frågeundersökning som omfattar drygt 18 000 personer per år.

I Monitormätningarna mäts konsumtionen på anskaffningsplanet (köp, införsel och hemtillverkning) och inte på konsumtionsplanet. Över en längre tidsperiod är dock konsumtionen i princip densamma som anskaffningen på nationell nivå. I rapporten redovisas uppgifter för perioden 2001–2016 och konsumtionen (eller anskaffningen) anges i ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Om inte annat specifikt anges används begreppen anskaffning och konsumtion synonymt i denna rapport. För en detaljerad beskrivning av den metodik som används se bilaga 2 samt Leifman & Trolldal (2014a).

CAN genomför en årlig undersökning om alkohol och drogvanor bland elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2. Undersökningarna har genomförts sedan 1971 i årskurs 9, och sedan 2004 även i gymnasiets år 2. CAN:s skolundersökning genomförs som en urvalsundersökning. För en fördjupad redovisning av undersökningen se bilaga 3 samt Gripe (2013) och Englund (2016).

Rapportens disposition

Rapporten inleds med en redovisning av anskaffningens utveckling under perioden 2001–2016 i befolkningen som helhet, baserat på data från Monitormätningarna. Syftet är att ge en bild av den totala konsumtionen i befolkningen uppdelad på de olika registrerade och oregistrerade delmängderna. Sedan följer uppgifter om ungdomars anskaffning av alkohol mellan åren 2012 och 2016. De uppgifter som har använts är hämtade från CAN:s skolundersökning och från Monitormätningarna.

Det finns tre bilagor till rapporten. Bilaga 1 är en tabellbilaga, där olika tabeller redovisas som ett komplement till de uppgifter som återfinns i själva rapporten. I bilaga 2 redovisas en fördjupad beskrivning av den metodik som används i Monitormätningarna och i bilaga 3 beskrivs hur CAN:s skolundersökningar genomförs.

2. Anskaffning av alkohol i befolkningen som helhet

I detta avsnitt redovisas resultaten av beräkningarna av de olika registrerade och oregistrerade delmängderna. Det inleds med den oregistrerade, registrerade och totala anskaffningen per alkoholdryck från 2001 till 2016. Därefter följer en mer detaljerad beskrivning av nivåer och utveckling av de olika delmängderna.

Huvudsyftet med Monitormätningarna är att summera den registrerade delen av alkoholkonsumtionen med den oregistrerade delen för att få en bild av den totala konsumtionen i landet. Den oregistrerade delen består av alkohol som förs in i landet i samband med resor, hemtillverkning, köp av smugglad alkohol och köp via internet. Den benämns oregistrerad för att den av naturliga skäl inte finns statistikförd. Den delen fångas istället upp genom telefonintervjuer inom ramen för Monitormätningarna som genomförs av CAN. I bilaga 2 presenteras den metodik som används i dessa mätningar.

I Monitormätningarna mäts konsumtionen i Sverige på anskaffningsplanet (köp, införsel och hemtillverkning) och inte på konsumtionsplanet. Över en längre tidsperiod är konsumtionen i princip densamma som anskaffningen på nationell nivå.

De uppgivna mängderna alkohol i rapporten är genomgående angivna i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, vilket är en nationell och internationell praxis.

Registrerad försäljning av alkoholdrycker

Den i Sverige registrerade försäljningen av alkoholdrycker består av försäljning på Systembolaget, av folköl i livsmedelsbutiker och av servering på restauranger. Uppgifterna om försäljningen på Systembolaget erhålls direkt från Systembolaget. Försäljning på restauranger baseras på partihandlarnas redovisade uppgifter som publiceras av Folkhälsomyndigheten.

Dryckeskategorin ”cider och blanddrycker” särredovisas inte i den officiella restaurangstatistiken, utan dessa drycker ingår istället i respektive huvudkategori, det vill säga som sprit, vin eller starköl. Detta får till följd att uppgifterna om total anskaffning av cider inte ger en fullständig bild av konsumtionen av dessa drycker i landet. Vad gäller dryckeskategorin ”cider” i den här rapporten så ingår även så kallade blanddrycker och ”alkoläsk”.

Försäljningen av folköl beräknas av företaget Delfi, på uppdrag av Sveriges Bryggerier. Delfi redovisar uppgifter om försäljningen från de företag som ingår i deras undersökningar, vilket är den övervägande majoriteten. För övriga företag görs en uppskattning. I de redovisade uppgifterna om folkölsförsäljningen i föreliggande rapport ingår även den försäljning som sker på restauranger eller andra serveringsställen. Den delen uppgår till knappt 1 % av den totala folkölsförsäljningen och redovisas inte separat i föreliggande rapport.

Den registrerade delen av konsumtionen kallas för ”registrerad” eftersom försäljningen via dessa kanaler finns statistikförd hos Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Sveriges Bryggerier.

De oregistrerade delmängderna av alkohol- anskaffningen

Den oregistrerade delen består av alkohol som förs in i landet i samband med resor, hemtillverkning, köp av smugglad alkohol och köp via internet. Den benämns oregistrerad för att den av naturliga skäl inte finns statistikförd. I Monitormätningarna kartläggs dessa delmängder med hjälp av en löpande frågeundersökning som omfattar cirka 18 000 personer per år. För att minska effekterna av olika faktorer som kan snedvrیدا svaren i undersökningen, utgår den från fyra huvudprinciper. Dessa principer är:

1. Undvikande av mått på konsumtionsplanet

I Monitormätningarna mäts konsumtionen på anskaffningsplanet (köp, införsel och hemtillverkning) och inte på konsumtionsplanet.

2. Kort observationstid

För att i möjligaste mån undvika bland annat glömskeeffekter är det viktigt med så kort observationstid som möjligt. I Monitormätningarna ställs därför frågor om respondenternas anskaffning under de senaste 30 dagarna.

3. Mätning på aggregerad nivå

Eftersom frågorna i mätningarna i den här delen avser anskaffning av alkoholdrycker så följer att resultaten avser utvecklingen av konsumtionen på aggregerad, nationell eller regional nivå, och således inte på individnivå.

4. Uppräkning av självrapporterade uppgifter

De oregistrerade mängderna som fångas in i frågeundersökningen är av olika skäl lägre än de faktiska nivåerna. I syfte att korrigera för detta görs vissa uppräkningskorrigeringar av de beräknade delmängderna. Dessa uppräkningskorrigeringar baseras på frågor om hur mycket alkohol respondenterna har köpt på Systembolaget. I uppräkningskorrigeringen tas också hänsyn till att de olika oregistrerade delmängderna i varierande utsträckning är koncentrerade till dem som dricker allra mest ("problemdrickare"), tillika en grupp som är överrepresenterad i bortfallet.

Förändringar av tidigare publicerade uppgifter

Det har skett vissa förändringar i årets rapport jämfört med tidigare publicerade uppgifter. Sveriges Bryggerier har uppdaterat sin tidsserie om försäljningen av folköl i landet från 2010 och framåt (Sveriges Bryggerier; 2017). Dessa förändringar har inneburit en högre angiven försäljning för åren 2010 och 2015, jämfört med tidigare publicerade uppgifter, samt en lägre försäljning år 2011. Övriga år är förändringarna små.

De ökade nivåerna åren 2010 och 2015 motsvarar 0,07 liter respektive 0,04 liter ren alkohol per person 15 år och äldre. Minskningen år 2010 motsvarade 0,03 liter jämfört med tidigare publicerade uppgifter.

Uppgifterna om försäljningen på restauranger har korrigerats ner något för åren 2009 och 2015. Korrigeringarna motsvarar 0,04 liter respektive 0,03 liter.

Det har även genomförts vissa mindre justeringar av de uppräkningskvoter som används vid beräkningarna av de oregistrerade delmängderna.

Resultat

I detta avsnitt redovisas resultaten av beräkningarna av de olika registrerade och oregistrerade delmängderna. Det inleds med en redovisning av de oregistrerade, registrerade och totala anskaffningen per alkoholdryck och summan av alla drycker från 2001 till 2016. Därefter följer en mer detaljerad beskrivning av nivåer och utveckling av de olika delmängderna.

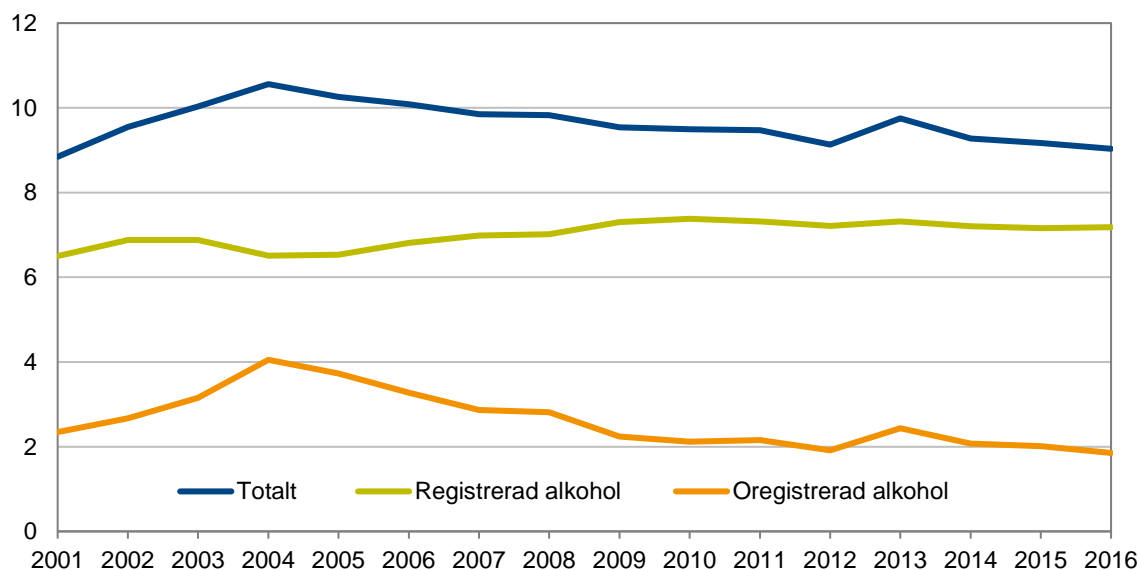
Registrerad, oregistrerad och total alkoholanvändning

I tabell 1 och i figurerna 1–4 redovisas anskaffningen totalt och för respektive dryck uppdelat på registrerat och oregistrerat, i ren alkohol. I bilaga 1, tabell 15 och 16 finns motsvarande uppgifter men i volymliter.

Den totala anskaffningen låg på en något lägre nivå under 2016 jämfört med 2015. Under 2016 var den 9,04 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Det är en förändring på drygt 1 % jämfört med 2015 då anskaffningen låg på 9,17 liter.

Förändringen beror framförallt på en nedgång i resandeförsel (-8 %) och i köp av smugglad alkohol (-11 %). Under de senaste 10 åren (2007–2016) har den totala anskaffningen minskat med 8 %.

Den registrerade delen av anskaffningen uppgick till 7,18 liter, vilket är i stort sett oförändrat jämfört med året innan då den uppgick till 7,16 liter. År 2016 uppgick den oregistrerade delen till 1,85 liter vilket är en minskning med 8 % jämfört med 2015.

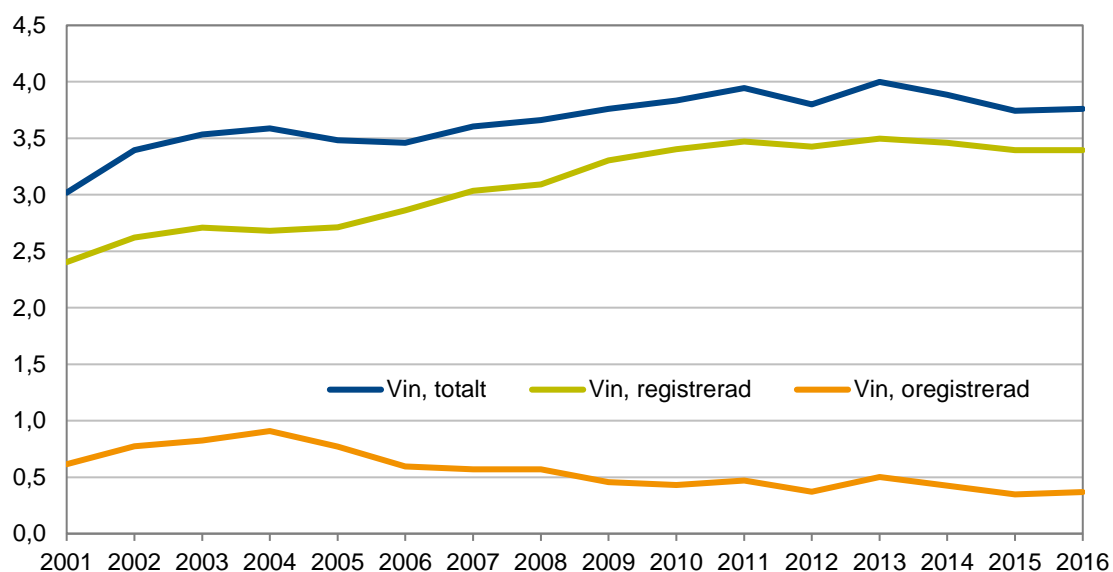

Figur 1. Alkoholanvändning: oregistrerad, registrerad och totalt, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, 2001–2016.

Vin

Anskaffningen av vin (inklusive starkvin) har ökat med 4 % under den senaste 10-årsperioden (2007–2016). Under 2016 uppgick den till 3,76 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, vilket är en ökning med en halv procent jämfört med 2015.

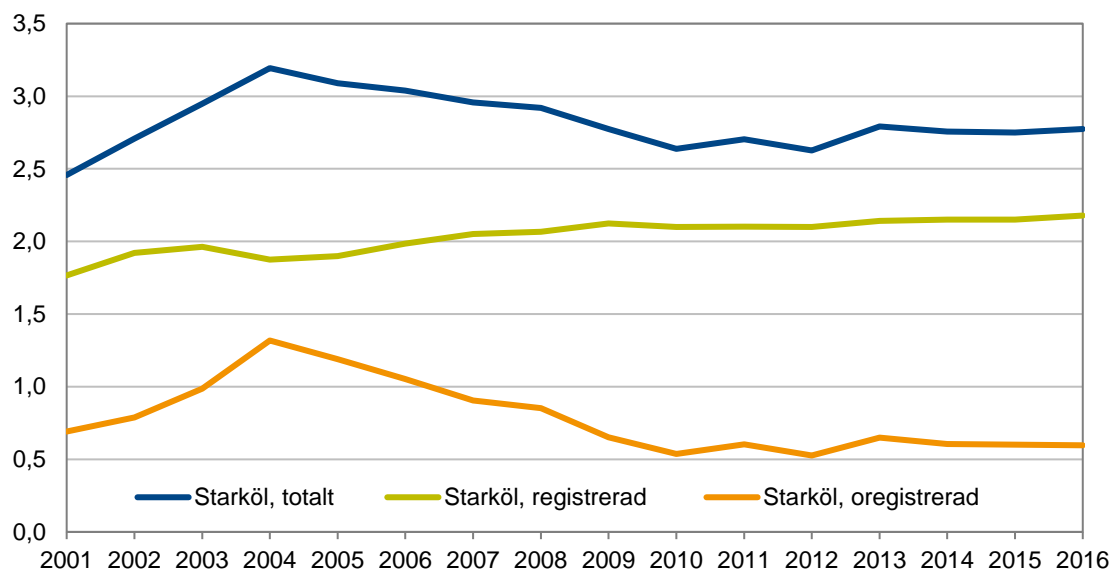
Den registrerade delen låg på i stort sett samma nivå under 2016 som under 2015. Den oregistrerade delen ökade dock med 6 %. Vinanskaffningen domineras emellertid av den registrerade försäljningen som står för 90 % av det vin som konsumeras, vilket är en högre andel jämfört med framförallt sprit men även jämfört med starköl. Den oregistrerade delen av vinet uppgick till 10 %.

Figur 2. Vinanskaffning (inklusive starkvin): oregistrerad, registrerad och totalt, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, 2001–2016.

Starköl

Under den senaste 10 årsperioden minskade anskaffningen av starköl med 6 %. Den uppgick under 2016 till 2,77 liter, vilket är ett par centiliter högre jämfört med året innan. Den registrerade andelen starköl uppgick under 2016 till 79 % och den oregistrerade till 21 %, vilket är samma fördelning som för den totala anskaffningen av alkohol, se tabell 1.

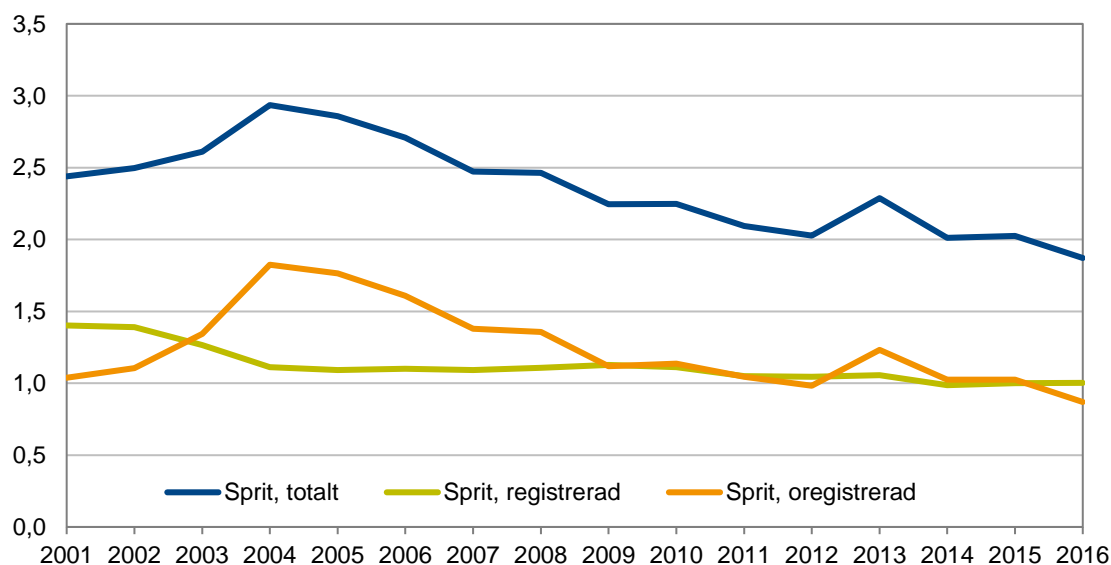

Figur 3. Starkölsanskaffning: oregistrerad, registrerad och totalt, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, 2001–2016.

Spritdrycker

Anskaffningen av spritdrycker uppgick under 2016 till 1,87 liter vilket är en minskning med 8 % jämfört med 2015. Jämfört med 2007, så har spritanskaaffningen sjunkit med 24 %.

Spritdrycker är den kategori som uppvisar den största volymen oregistrerad alkohol, både i relativa och absoluta tal, mätt i ren alkohol. År 2016 svarade den oregistrerade delen för 46 % av den totala spritanskaaffningen. I liter ren alkohol uppgick den delen till 0,87 liter, se tabell 1.

Figur 4. Spritanskaaffning: oregistrerad, registrerad och totalt, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, 2001–2016.

Cider och folköl

I tabell 1 redovisas även utvecklingen av cideranskaaffningen och folkölsförsäljningen. Frågor om resandeförsel och smuggling av cider (inklusive så kallad alkoholisk) började ställas 2006 respektive 2010 men låg under tidigare år troligen på mycket låga nivåer. Under år 2016 uppgick den totala anskaaffningen av cider till 0,13 liter ren alkohol, vilket ska jämföras med 0,14 liter under 2015. (Cider som sålts på restauranger ingår dock inte i dessa uppgifter, se bilaga 2).

Folkölsförsäljningen sjönk kraftig under perioden 2001–2013, men har därefter planat ut. Totalt har dock folkölet minskat med 27 % under de senaste 10 åren. Under 2016 uppgick försäljningen till 0,50 liter, vilket ska jämföras med 0,51 liter året innan.

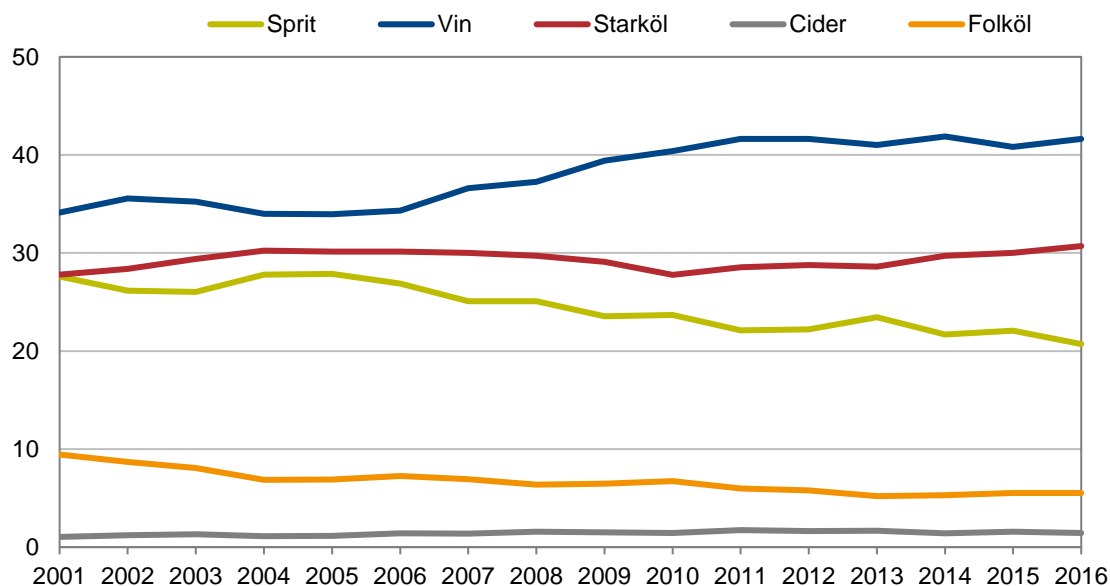
Tabell 1. Registrerad, oregistrerad och total alkoholskaffning, totalt och per dryck under perioden 2001–2016.

Delmängd	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Förändring 2001–2016	Andel 2016
Totalt	8,84	9,55	10,03	10,56	10,26	10,08	9,85	9,83	9,54	9,49	9,47	9,12	9,75	9,28	9,17	9,04	+2 %	100 %
Registrerat	6,50	6,88	6,88	6,51	6,53	6,81	6,98	7,02	7,30	7,38	7,32	7,21	7,32	7,20	7,16	7,18	+11 %	79 %
Oregistrerat	2,34	2,67	3,16	4,05	3,73	3,27	2,87	2,81	2,24	2,11	2,16	1,91	2,44	2,07	2,01	1,85	-21 %	21 %
Sprit	2,44	2,50	2,61	2,94	2,86	2,71	2,47	2,46	2,25	2,25	2,09	2,02	2,29	2,01	2,02	1,87	-23 %	100 %
Registrerad	1,40	1,39	1,27	1,11	1,09	1,10	1,09	1,11	1,13	1,11	1,05	1,05	1,06	0,99	1,00	1,00	-29 %	54 %
Oregistrerad	1,04	1,11	1,34	1,82	1,77	1,61	1,38	1,36	1,12	1,14	1,04	0,98	1,23	1,02	1,02	0,87	-16 %	46 %
Vin	3,02	3,39	3,53	3,59	3,48	3,46	3,60	3,66	3,76	3,83	3,94	3,80	4,00	3,88	3,74	3,76	+25 %	100 %
Registrerad	2,40	2,62	2,71	2,68	2,71	2,86	3,04	3,09	3,31	3,40	3,47	3,43	3,50	3,46	3,40	3,39	+41 %	90 %
Oregistrerad	0,61	0,77	0,82	0,91	0,77	0,60	0,57	0,57	0,46	0,43	0,47	0,37	0,50	0,42	0,35	0,37	-40 %	10 %
Starköl	2,46	2,71	2,95	3,19	3,09	3,04	2,96	2,92	2,77	2,64	2,70	2,62	2,79	2,76	2,75	2,77	+13 %	100 %
Registrerad	1,77	1,92	1,96	1,88	1,90	1,99	2,05	2,07	2,12	2,10	2,10	2,10	2,14	2,15	2,15	2,18	+23 %	79 %
Oregistrerad	0,69	0,79	0,99	1,32	1,19	1,05	0,91	0,85	0,65	0,54	0,60	0,52	0,65	0,61	0,60	0,60	-14 %	21 %
Cider	0,09	0,12	0,13	0,12	0,12	0,14	0,14	0,16	0,14	0,14	0,16	0,15	0,16	0,13	0,14	0,13		100 %
Registrerad	0,09	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,13	0,12	0,12	0,11	0,11	0,11	0,11	+19%	84 %
Oregistrerad	0,02	0,01	0,03	0,01	0,01	0,04	0,03	0,05	0,02	0,04	0,02		16 %
Folköl	0,84	0,83	0,81	0,72	0,71	0,73	0,68	0,63	0,62	0,64	0,57	0,53	0,51	0,49	0,51	0,50	-40 %	100 %

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi. Pga. avrundning är summan av delmängderna inte alltid densamma som totalsumman. Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

De olika dryckernas andelar av den totala anskaffningen

I figur 5 visas de olika dryckernas andelar av den totala anskaffningen under perioden 2001–2016. Se även tabell 17 i bilaga 1.

Figur 5. De olika dryckernas andelar av den totala anskaffningen, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, 2001–2016.

Vin har varit den dominerande drycken i Sverige under hela tidsperioden och skillnaden jämfört med övriga drycker har ökat. Under 2001 var andelen vin 34 % och under 2016 var den 42 % av den totala konsumtionen. Starköl är den dryck som svenskarna har druckit näst mest av. Andelen har varit relativt stabil och låg på 28 % i början av perioden och på 31 % år 2016.

Sprit låg på samma nivå som starkölet under det första året (28 %) men har sedan dess sjunkit till 21 % år 2016. Folkölets andel har sjunkit kraftigt men nivån har stabiliserats under senare år. År 2001 hade folkölet en andel på 9 % och i slutet av perioden var den 6 %. Cider har legat relativt stabilt på mellan 1 och 2 %.

Förändringar i de olika registrerade och oregistrerade delmängderna

Totalt

Här följer en beskrivning av de olika delmängdernas utveckling mellan åren 2001 och 2016, se tabell 2 och 3. Sett över hela tidsperioden har den registrerade delen av anskaffningen ökat med 11 %, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Den oregistrerade delen har däremot minskat med 21 %. Eftersom nivån på den oregistrerade delen kulminerade under 2004 är förändringarna därefter större. Variationen mellan de enskilda dryckerna är dock

stor. (I detta avsnitt anges andelar av totala mängder med en decimal för att inte summan av andelarna ska avvika från 100 på grund av avrundning.)

Försäljning på Systembolaget

När det gäller den totala anskaffningen dominerar Systembolaget. Systembolagets andel har varierat mellan 45,4 % år 2004 och toppnoteringen 63,2 % under 2016. Bolagets försäljning ökade från 4,63 liter år 2001 till 5,71 liter år 2016, vilket är en uppgång med 23 %. Under senare delen av perioden har Systembolagets försäljning varit relativt stabil.

Resandeförsäljning

Resandeförsäljningen kommer på andra plats i rangordningen. Den steg kraftigt i början av perioden för att därefter minska. Sett över hela tidsperioden har det skett en minskning med 32 %, från 1,66 liter till 1,13 liter. Mellan åren 2015 och 2016 skedde en nedgång med 8 %. Resandeförsäljningens andel av den totala anskaffningen har varierat mellan 25,7 % år 2004 och 12,5 % år 2016.

Försäljning på restauranger

Restauranger med serveringstillstånd utgör den tredje största källan. Försäljningen har enligt Folkhälsomyndighetens uppgifter legat på en stabil nivå på ungefär 1 liter under perioden. Restaurangernas andel av den totala anskaffningen har minskat något under perioden, från 11,7 % till 10,8 %.

Folkölsförsäljning

På fjärde plats återfinns försäljningen av folköl, inklusive det som säljs på restauranger. Försäljningen har minskat kraftigt, men det har skett en stabilisering under senare år. Under 2001 uppgick försäljningen till 0,84 liter och år 2016 var den 0,50 liter. Det är en nedgång med 40 %. Andelen folköl uppgick till 9,4 % i början och till 5,5 % i slutet av perioden. Folköl med en alkoholhalt på 3,5 % stod för 70 % av de sålda folkölsvolymerna under 2016. Övriga 30 % var således folköl med en alkoholhalt på 2,8 %. (Uppgifterna om mängderna folköl med olika alkoholhalter är hämtade ur Delfis databas.)

Köp av smugglade alkoholdrycker

Den femte största anskaffningskällan utgörs av köp av smugglade alkoholdrycker. Det är den delmängd som har haft de största variationerna under perioden räknat i procent. Köp av smugglad alkohol trefaldigades mellan åren 2001 och 2005 för att därefter minska under ett antal år. Mellan åren 2010 till 2016 har denna delmängd legat på en relativt stabil nivå på ungefär 5 % utom år 2013 då det skedde en viss ökning. Den smugglade alkoholens andel har ökat något mellan åren 2001 och 2016, från 4,3 % till 4,9 %. Högst var andelen 2005 då den låg på 11,2 %.

Hemtillverkning

Hemtillverkning och internethandel är de minsta delmängderna som mäts i Monitormätningarna. Hemtillverkningen, inklusive hembränning av sprit, minskade med 47 % under perioden. Den uppgick till 0,31 liter år 2001 och till 0,16 liter år 2016. Andelen hemtillverkat av den totala anskaffningen minskade från 3,5 % till 1,8 % under perioden.

Internet

Frågor om köp via internet har ingått i Monitormätningarna sedan 2006. År 2016 uppgick internethandeln till 0,12 liter jämfört med 0,10 liter under 2015. Dess andel av den totala anskaffningen uppgick till 1,3 % år 2016.

Tabell 2. Alkoholansaffningens olika delmängder i antal liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre under perioden 2001–2016.

Delmängd	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Förändring 2001–2016
Totalt	8,84	9,55	10,03	10,56	10,26	10,08	9,85	9,83	9,54	9,49	9,47	9,12	9,75	9,28	9,17	9,04	+ 2%
Registrerat	6,50	6,88	6,88	6,51	6,53	6,81	6,98	7,02	7,30	7,38	7,32	7,21	7,32	7,20	7,16	7,18	+ 11%
Systembolaget	4,63	4,97	5,07	4,79	4,87	5,08	5,31	5,40	5,76	5,80	5,78	5,75	5,80	5,74	5,70	5,71	+ 23%
Restauranger	1,03	1,08	1,00	0,99	0,96	0,99	1,00	0,99	0,92	0,94	0,97	0,93	1,01	0,97	0,95	0,97	- 6%
Folköl	0,84	0,83	0,81	0,72	0,71	0,73	0,68	0,63	0,62	0,64	0,57	0,53	0,51	0,49	0,51	0,50	-40 %
Oregistrerat	2,34	2,67	3,16	4,05	3,73	3,27	2,87	2,81	2,24	2,11	2,16	1,91	2,44	2,07	2,01	1,85	- 21%
Resandeförsel	1,66	1,75	2,10	2,71	2,31	1,93	1,88	1,93	1,39	1,39	1,42	1,27	1,50	1,30	1,22	1,13	- 32%
Smuggling	0,38	0,51	0,70	1,00	1,15	1,09	0,80	0,69	0,67	0,49	0,45	0,46	0,58	0,47	0,50	0,45	+ 18%
Hemtillverkning	0,31	0,41	0,36	0,34	0,26	0,21	0,17	0,17	0,13	0,21	19	0,13	0,17	0,17	0,19	0,16	- 47%
Internet	0,04	0,02	0,02	0,05	0,02	0,10	0,05	0,19	0,13	0,10	0,12	.

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi. Pga. avrundning är summan av delmängderna inte alltid identisk med totalsumman. Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Tabell 3. De olika delmängdernas andelar av den totala alkoholanskaffningen, i procent, baserat på liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre under perioden 2001–2016. Förändring i procentenheter.

Delmängd	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Förändring 2001–2016
Registrerat	73,5	72,1	68,5	61,6	63,7	67,5	70,9	71,4	76,5	77,7	77,2	79,1	75,0	77,6	78,1	79,5	+6,0
Systembolaget	52,3	52,0	50,5	45,4	47,5	50,4	53,9	54,9	60,4	61,1	61,0	63,1	59,5	61,9	62,2	63,2	+10,9
Restauranger	11,7	11,4	10,0	9,4	9,3	9,8	10,1	10,1	9,7	9,9	10,2	10,2	10,3	10,5	10,4	10,8	-0,9
Folköl	9,4	8,7	8,1	6,9	6,9	7,3	6,9	6,4	6,5	6,7	6,0	5,8	5,2	5,3	5,5	5,5	-3,9
Oregistrerat	26,5	27,9	31,5	38,4	36,3	32,5	29,1	28,6	23,5	22,3	22,8	20,9	25,0	22,4	21,9	20,5	-6,0
Resandeförsel	18,7	18,4	20,9	25,7	22,6	19,1	19,0	19,7	14,6	14,6	15,0	13,9	15,4	14,0	13,3	12,5	-6,3
Smuggling	4,3	5,3	7,0	9,5	11,2	10,8	8,1	7,0	7,0	5,2	4,8	5,0	5,9	5,0	5,4	4,9	+0,7
Hemtillverkning	3,5	4,3	3,5	3,2	2,6	2,1	1,8	1,7	1,4	2,2	2,0	1,4	1,7	1,9	2,0	1,8	-1,7
Internet	0,4	0,2	0,2	0,5	0,2	1,0	0,6	1,9	1,4	1,1	1,3	+0,9 ^{a)}
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi. Pga. avrundning är summan av delmängderna inte alltid identisk med totalsumman

Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

a) Förändring mellan åren 2006 och 2016.

De olika anskaffningskällornas andelar av respektive dryck

I tabell 4 redovisas den totala anskaffningen samt de olika källornas andelar av respektive dryck under perioden. För samtliga drycker stod Systembolaget för den största delen av de mängder som anskaffades under 2016. Systembolagets andel av anskaffningen var störst för vin med 82,9 % och lägst för sprit med 46,3 %. Resandeförseln stod för den näst största andelen för sprit och cider medan försäljning på restauranger stod för den näst största andelen av starköls- och vinansskaffningen. (Även i detta avsnitt anges andelar av totala mängder med en decimal.)

Vin

För vinets del stod Systembolaget för 82,9 % av de anskaffade volymerna följt av restaurangförsäljningen med 7,4 % och resandeförseln med 5,9 %. Därefter följde internet och hemtillverkning med 1,8 % respektive 1,6 %. Andelen smuggelvin var 0,5 %.

Sprit

För sprit stod Systembolaget för 46,3 % av anskaffningen. Det är alltså den lägsta andelen av samtliga drycker. Det beror framförallt på att den andel sprit som förts in i samband med resor uppgick till 34,4 %, vilket däremot var den största andelen bland alla drycker. Smugglingen stod för 7,7 % av spritansskaffningen. Därefter följer försäljning på restauranger (7,3 %), hembränning (2,5 %) samt beställningar via internet (2,0 %).

Starköl

Vad gäller starkölet var Systembolagets andel 58,4 %, följt av restaurangförsäljningen med 20,1 %. Köp av smugglat starköl stod för 10,0 %, resandeförseln 8,9 %, hemtillverkning för 2,1 % och internet för 0,5 %.

Cider

Systembolaget stod för 84,2 % av cideransskaffningen följt av resandeförsel med 11,1 % och smuggling med 3,9 %. Andelen cider som köpts via internet uppgick till 0,8 %. (Försäljningen på restauranger särredovisas inte i den officiella restaurangstatistiken, se bilaga 2.)

Dryckernas andelar av respektive anskaffningskälla

I tabell 5 redovisas de olika dryckernas volymer av respektive anskaffningskälla mellan åren 2001 och 2016, det vill säga i antal liter 100 % alkohol per person 15 år och äldre. Dessutom redovisas de olika dryckernas andelar av respektive källa under 2016.

Systembolaget

När det gäller Systembolagets försäljning så dominerar vin och starköl. Vinet stod för 54,6 % av försäljningen och starkölet för 28,3 % under 2016. Försäljningen av sprit var 15,2 % och cider hade den lägsta andelen med 1,9 % under året.

Resandeförsel

Sprit är den dryck som svenskarna för med sig mest av i samband med resor tillbaka från andra länder. Sritens andel av resandeförseln var 57,1 % följt av starköl med 21,9 %. Vinet stod för 19,8 % och cidern för 1,3 %.

Restaurangförsäljning

På restauranger konsumeras mest starköl följt av vin. Andelarna var 57,5 % respektive 28,5 % av den totala restaurangkonsumtionen under 2016. Andelen spritdrycker var 14 %.

(Som nämnts tidigare särredovisas inte cider (och alkoholisk) i den officiella restaurangstatistiken utan ingår istället i respektive huvudkategori sprit, vin eller starköl, se bilaga 2.)

Folkölsförsäljningen

I de redovisade uppgifterna om försäljning av folköl ingår även den försäljning som sker på restauranger och på andra serveringar. Den delen uppgår till knappt 1 % av den totala folkölsförsäljningen.

Smugglad alkohol

Köp av smugglad alkohol domineras av starköl och sprit. Starkölet stod för 62,2 % och sprit för 32,2. Cider och vin stod för 4,5 % respektive 1,2 %.

Hemtillverkning

Vad gäller hemtillverkningen var starkölet och vinet var för sig större än hembränningen av sprit. Det är dock inte några större skillnader mellan de tre dryckerna. Vinet stod för 36,2 %, starkölet för 35,4 % och den hembrända spriten för 28,5 %.

Internethandeln

Internethandeln är den minsta anskaffningskällan som följs i Monitormätningarna. För denna källa är det vinet som står för den största andelen med 55,8 % följt av sprit med 31,0 % och starköl med 12,3 %. Internethandeln med cider var mycket liten (0,9 %).

De olika delmängdernas och källornas andelar av den totala alkoholansaffningen

I tabell 6 presenteras anskaffningen under tidsperioden 2001–2016 utifrån typ av dryck och anskaffningskälla. Dessa dryckeskategorier är rangordnade efter sina respektive andelar av den totala anskaffningen 2016. (Endast de kategorier med en andel på över 0,5 % av den totala konsumtionen anges i tabellen.)

Drycker köpta på Systembolaget ligger högst i rangordningen. Den vanligaste kategorin var vin som köpts på Systembolaget som stod för 35 % av all alkohol som anskaffades under 2016. Denna kategori har ökat kraftigt, från 24 % i början av perioden till 35 % under 2016. Starköl köpt på Systembolaget var den näst största kategorin med en andel på 18 %, vilket är en ökning med 4 procentenheter under perioden. På tredje plats återfinns sprit köpt på Systembolaget med en andel på 10 %, vilket är en minskning med 4 procentenheter sedan 2001.

Resandeförd sprit var den fjärde kategorin med 7 % av den totala anskaffningen. Denna kategori ökade kraftigt under de första åren för att därefter minska till ungefär samma nivå som i början. På femte plats återfanns starköl köpt på restauranger med en andel på 6 %. Den kategorin har varit relativt stabil under perioden. På sjätte plats återfinns folkölet med 6 %, vilket innebär en minskning med 3 procentenheter sedan 2001. Folkölsandelen har dock varit ungefär lika stor under flera år under slutet av perioden.

Därefter följer tre kategorier med en andel på 3 % vardera. Det är vin på restauranger, köp av smugglat starköl och resandeförd starköl. Övriga kategorier har en andel på 2 % eller mindre.

Tabell 4. Den totala alkoholanskaffningen uppdelad på dryckesslag och anskaffningskälla, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. 2001–2016.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Andel 2016
Vin, totalt	3,02	3,39	3,53	3,59	3,48	3,46	3,60	3,66	3,76	3,83	3,94	3,80	4,00	3,88	3,74	3,76	100 %
Systembolaget	2,11	2,33	2,44	2,39	2,46	2,57	2,72	2,81	3,05	3,13	3,15	3,15	3,20	3,16	3,13	3,12	82,9 %
Restaurang	0,29	0,29	0,27	0,29	0,25	0,29	0,32	0,28	0,26	0,28	0,32	0,28	0,30	0,30	0,27	0,28	7,4 %
Resandeförsel	0,44	0,51	0,56	0,67	0,56	0,41	0,41	0,39	0,29	0,26	0,31	0,29	0,30	0,26	0,22	0,22	5,9 %
Internet	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,04	0,02	0,07	0,07	0,06	0,07	1,8 %
Hemtillverkning	0,14	0,23	0,19	0,16	0,12	0,10	0,09	0,09	0,06	0,12	0,10	0,04	0,09	0,09	0,06	0,06	1,6 %
Smuggling	0,03	0,04	0,08	0,08	0,09	0,09	0,07	0,08	0,08	0,04	0,02	0,02	0,03	0,01	0,01	0,02	0,5 %
Starköl, totalt	2,46	2,71	2,95	3,19	3,09	3,04	2,96	2,92	2,77	2,64	2,70	2,62	2,79	2,76	2,75	2,77	100 %
Systembolaget	1,20	1,31	1,36	1,30	1,34	1,45	1,51	1,53	1,61	1,59	1,59	1,58	1,60	1,61	1,60	1,62	58,4 %
Restaurang	0,57	0,61	0,60	0,57	0,56	0,54	0,54	0,54	0,51	0,51	0,52	0,52	0,54	0,54	0,55	0,56	20,1 %
Smuggling	0,16	0,22	0,41	0,59	0,60	0,55	0,48	0,37	0,31	0,23	0,28	0,21	0,28	0,28	0,27	0,28	10,0 %
Resandeförsel	0,52	0,54	0,56	0,71	0,57	0,47	0,40	0,47	0,33	0,29	0,30	0,28	0,32	0,27	0,24	0,25	8,9 %
Hemtillverkning	0,01	0,02	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,08	0,06	2,1 %
Internet	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03	0,03	0,01	0,01	0,5 %
Sprit, totalt	2,44	2,50	2,61	2,94	2,86	2,71	2,47	2,46	2,25	2,25	2,09	2,02	2,29	2,01	2,02	1,87	100 %
Systembolaget	1,22	1,21	1,14	0,98	0,95	0,94	0,95	0,93	0,98	0,96	0,92	0,91	0,89	0,85	0,87	0,87	46,3 %
Resandeförsel	0,69	0,70	0,98	1,33	1,19	1,03	1,06	1,05	0,76	0,83	0,78	0,69	0,86	0,76	0,73	0,64	34,4 %
Smuggling	0,19	0,25	0,21	0,34	0,46	0,46	0,25	0,24	0,28	0,22	0,14	0,20	0,23	0,17	0,21	0,14	7,7 %
Restaurang	0,18	0,18	0,13	0,13	0,14	0,16	0,14	0,17	0,15	0,15	0,13	0,13	0,17	0,13	0,13	0,14	7,3 %
Hemtillverkning	0,15	0,16	0,15	0,16	0,12	0,10	0,07	0,06	0,06	0,07	0,08	0,07	0,06	0,05	0,05	0,05	2,5 %
Internet	0,03	0,01	0,01	0,02	0,01	0,05	0,02	0,09	0,03	0,03	0,04	2,0 %
Cider, totalt	0,09	0,12	0,13	0,12	0,12	0,14	0,14	0,16	0,14	0,14	0,16	0,15	0,16	0,13	0,14	0,13	100 %
Systembolaget	0,09	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,13	0,12	0,12	0,11	0,11	0,11	0,11	84,2 %
Resandeförsel	0,02	0,01	0,03	0,01	0,01	0,03	0,01	0,02	0,01	0,03	0,01	11,1 %
Smuggling	0,01	0,02	0,03	0,01	0,01	0,01	3,9 %
Internet	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,8 %
Folköl	0,84	0,83	0,81	0,72	0,71	0,73	0,68	0,63	0,62	0,64	0,57	0,53	0,51	0,49	0,51	0,50	100 %
Totalt	8,84	9,55	10,03	10,56	10,26	10,08	9,85	9,83	9,54	9,49	9,47	9,12	9,75	9,28	9,17	9,04	100 %

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi. Pga. avrundning är summan av delmängderna inte alltid densamma som totalsumman. Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Tabell 5. Den totala alkoholanskaffningen uppdelad på dryckesslag och anskaffningssätt, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre under perioden 2001–2016.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Andel 2016
Systembolaget	4,63	4,97	5,07	4,79	4,87	5,08	5,31	5,40	5,76	5,80	5,78	5,75	5,80	5,74	5,70	5,71	100 %
Vin	2,11	2,33	2,44	2,39	2,46	2,57	2,72	2,81	3,05	3,13	3,15	3,15	3,20	3,16	3,13	3,12	54,6
Starköl	1,20	1,31	1,36	1,30	1,34	1,45	1,51	1,53	1,61	1,59	1,59	1,58	1,60	1,61	1,60	1,62	28,3
Sprit	1,22	1,21	1,14	0,98	0,95	0,94	0,95	0,93	0,98	0,96	0,92	0,91	0,89	0,85	0,87	0,87	15,2
Cider	0,09	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,13	0,12	0,12	0,11	0,11	0,11	0,11	1,9
Resandeförsel	1,66	1,75	2,10	2,71	2,31	1,93	1,88	1,93	1,39	1,39	1,42	1,27	1,50	1,30	1,22	1,13	100 %
Sprit	0,69	0,70	0,98	1,33	1,19	1,03	1,06	1,05	0,76	0,83	0,78	0,69	0,86	0,76	0,73	0,64	57,1
Starköl	0,52	0,54	0,56	0,71	0,57	0,47	0,40	0,47	0,33	0,29	0,30	0,28	0,32	0,27	0,24	0,25	21,9
Vin	0,44	0,51	0,56	0,67	0,56	0,41	0,41	0,39	0,29	0,26	0,31	0,29	0,30	0,26	0,22	0,22	19,8
Cider	0,02	0,01	0,03	0,01	0,01	0,03	0,01	0,02	0,01	0,03	0,01	1,3
Restaurang	1,03	1,08	1,00	0,99	0,96	0,99	1,00	0,99	0,92	0,94	0,97	0,93	1,01	0,97	0,95	0,97	100 %
Starköl	0,57	0,61	0,60	0,57	0,56	0,54	0,54	0,54	0,51	0,51	0,52	0,52	0,54	0,54	0,55	0,56	57,5
Vin	0,29	0,29	0,27	0,29	0,25	0,29	0,32	0,28	0,26	0,28	0,32	0,28	0,30	0,30	0,27	0,28	28,5
Sprit	0,18	0,18	0,13	0,13	0,14	0,16	0,14	0,17	0,15	0,15	0,13	0,13	0,17	0,13	0,13	0,14	14,0
Livsmedelsbutik	0,84	0,83	0,81	0,72	0,71	0,73	0,68	0,63	0,62	0,64	0,57	0,53	0,51	0,49	0,51	0,50	100 %
Smuggling	0,38	0,51	0,70	1,00	1,15	1,09	0,80	0,69	0,67	0,49	0,45	0,46	0,58	0,47	0,50	0,45	100 %
Starköl	0,16	0,22	0,41	0,59	0,60	0,55	0,48	0,37	0,31	0,23	0,28	0,21	0,28	0,28	0,27	0,28	62,2
Sprit	0,19	0,25	0,21	0,34	0,46	0,46	0,25	0,24	0,28	0,22	0,14	0,20	0,23	0,17	0,21	0,14	32,2
Cider	0,01	0,02	0,03	0,01	0,01	0,01	4,5
Vin	0,03	0,04	0,08	0,08	0,09	0,09	0,07	0,08	0,08	0,04	0,02	0,02	0,03	0,01	0,01	0,02	1,2
Hemtillverkning	0,31	0,41	0,36	0,34	0,26	0,21	0,17	0,17	0,13	0,21	0,19	0,13	0,17	0,17	0,19	0,16	100 %
Vin	0,14	0,23	0,19	0,16	0,12	0,10	0,09	0,09	0,06	0,12	0,10	0,04	0,09	0,09	0,06	0,06	36,2
Starköl	0,01	0,02	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,08	0,06	35,4
Sprit	0,15	0,16	0,15	0,16	0,12	0,10	0,07	0,06	0,06	0,07	0,08	0,07	0,06	0,05	0,05	0,05	28,5
Internet	0,04	0,02	0,02	0,05	0,02	0,10	0,05	0,19	0,13	0,10	0,12	100 %
Vin	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,04	0,02	0,07	0,07	0,06	0,07	55,8
Sprit	0,03	0,01	0,01	0,02	0,01	0,05	0,02	0,09	0,03	0,03	0,04	31,0
Starköl	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03	0,03	0,01	0,01	12,3
Cider	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,9
Totalt	8,84	9,55	10,03	10,56	10,26	10,08	9,85	9,83	9,54	9,49	9,47	9,12	9,75	9,28	9,17	9,04	100 %

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi. Pga. avrundning är summan av delmängderna inte alltid densamma som totalsumman.

Tabell 6. Procentuella andelar av den totala alkoholanskaffningen 2001–2016, rangordnade efter fördelningen 2016 och uppdelade på dryck och anskaffningskälla.

Typ av dryck och anskaffningskälla	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Vin, Systembolaget	24	24	24	23	24	25	27	29	32	33	34	35	32	34	34	35
Starköl, Systembolaget	14	14	14	12	13	14	15	16	17	17	17	17	16	17	17	18
Sprit, Systembolaget	14	13	11	9	9	9	10	10	10	10	10	10	9	9	9	10
Sprit, resandeförsel	8	7	10	12	11	10	11	10	8	9	8	8	9	9	8	7
Starköl, restauranger	6	6	6	5	5	5	6	6	6	5	6	6	5	6	6	6
Folköl ^{a)}	9	9	8	7	7	7	7	6	6	6	6	6	6	5	5	6
Starköl, smuggling	2	2	4	6	6	5	5	4	3	2	3	2	3	3	3	3
Vin, restauranger	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	4	3	3	3	3	3
Starköl, resandeförsel	6	6	6	7	6	5	4	5	3	3	3	3	4	3	3	3
Vin, resandeförsel	5	5	6	6	5	4	4	4	3	3	3	3	3	3	2	2
Sprit, smuggling	2	3	2	3	5	5	2	2	3	2	1	2	2	2	2	2
Sprit, restauranger	2	2	1	1	1	2	1	2	2	2	1	1	2	1	2	2
Cider, Systembolaget	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Vin, internet	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
Vin, hemtillverkning	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1
Starköl, hemtillverkning	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Sprit, hembränd	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi.

a) Inkluderar även försäljning på restaurang, cirka 1 % av den totala folkölsförsäljningen.
Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Registrerad och oregistrerad anskaffning per län under åren 2012–2016

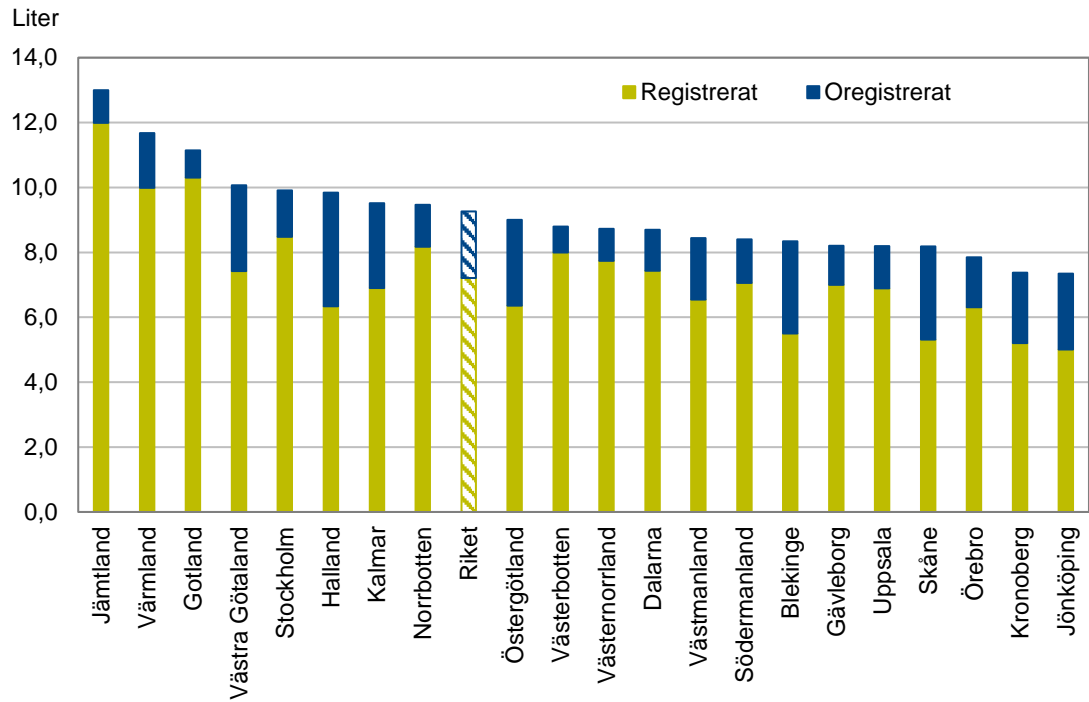
I figur 6 och tabell 18 visas registrerad, oregistrerad och total anskaffning per län under femårsperioden 2012–2016. Dessa uppgifter är hämtade ur CAN-rapport 165 där dessa delmängder redovisades för perioden. Uppgifterna för 2016 var emellertid preliminära i de tidigare publicerade uppgifterna. Se Trolldal, Guttormsson & Leifman (2017) för övrig resultatredovisning på länsnivå samt för en detaljerad beskrivning av den metodik som används för dessa beräkningar.

När de registrerade och oregistrerade delmängderna summeras till total alkoholanskaffning visar det sig att den är som mest omfattande i Jämtland, Värmland och Gotland. I dessa län uppgår årsgenomsnittet till mellan 13,0 och 11,1 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre under perioden 2012–2016. Det är i genomsnitt 60 procent mer än i Örebro, Kronoberg och Jönköping där anskaffningen är som lägst med mellan 7,1 och 7,3 liter. För de övriga 16 länen avviker inte anskaffningen från genomsnittet i landet med mer än ungefär 10 procent upp eller ner. Det är många län som ligger på en nivå runt 9 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Spridningen mellan merparten av länen är med andra ord inte särskilt stor.

Några förklaringar till skillnaderna mellan länen är turism (Jämtland och Gotland) och norsk gränshandel (Värmland). De uppmätta anskaffningsnivåerna ger således inte en rättvisande bild av de bofasta invånarnas konsumtion i respektive län. En annan faktor som med all säkerhet också har betydelse för variationen mellan länen är andelen invånare som är födda utomlands, eller som har båda föräldrarna som är det. Data från Monitormätningarna visar att denna grupp har betydligt lägre alkoholkonsumtion än övriga (redovisas ej i tabell). Dessa förhållanden har troligen påverkat anskaffningens omfattning i både Stockholm och Skåne som är de län med högst andel invånare med den här utländska bakgrunden (SCB, 2017).

Den registrerade anskaffningen är störst i samma tre län som har den största totala anskaffningen, det vill säga Jämtland, Gotland och Värmland med mellan 12,0 och 10,0 liter. De minsta registrerade delmängderna har man i Skåne, Kronoberg och Jönköping med mellan 5,3 och 5,0 liter.

När det gäller den oregistrerade anskaffningen har Halland, Skåne och Blekinge de största delmängderna med mellan 3,5 och 2,8 liter. Det är de sydligaste länen i landet, med närheten till billig alkohol i framförallt Tyskland som en förklaring till de höga nivåerna. De lägsta oregistrerade nivåerna återfinns i tre norrlandslän och på Gotland med mellan 1,0 och 0,8 liter. Norrlandsläna är Västerbotten, Västernorrland och Jämtland.

Figur 6. Total anskaffning, uppdelat på registrerade och oregistrerade delmängder, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, fördelat per län. Medelvärden åren 2012–2016.

3. Ungdomars anskaffning av alkohol

Inledning

Alkoholkonsumtionen har sjunkit kraftigt bland elever i årskurs 9 under de senaste 15 åren och bland elever i gymnasiets år 2 under de senaste 10 åren. Det pågår numera en hel del studier på området som syftar till att bättre förstå orsakerna till denna minskning. Högst sannolikt rör det sig om flera faktorer som tillsammans bidragit till den kraftiga nedgången. En viktig pusselbit i detta sammanhang är att få bättre kunskap om var den alkohol som unga dricker har införskaffats. Detta kan ge en ökad förståelse för hur tillgången till alkohol bland unga ser ut och hur den har förändrats under senare år.

I denna studie fokuseras närmare på ursprunget till den alkohol som skolungdomarna uppger att de dricker. Bland annat skattas fördelningen mellan registrerad alkohol (Systembolaget, restauranger och folköl från livsmedelsbutiker) och oregistrerad alkohol (främst insmugglad alkohol). Dessa begrepp är egentligen mer tillämpliga på vuxna eftersom all alkoholkonsumtion bland personer under 18 år i någon mening att betrakta som illegal. Detta gäller såväl alkohol som anskaffas indirekt från exempelvis Systembolaget (langning) som exempelvis köp av alkohol som förts in i Sverige från utlandet. Oavsett detta är det av vikt att veta var den alkohol som unga dricker kommer ifrån ursprungligen. I dessa analyser används data från år 2012 till 2016.

Tidigare CAN-rapporter har visat att alkohol från Systembolaget är den vanligaste anskaffningskällan för unga (t.ex. Englund, 2016). Samtidigt är det enligt andra källor ytterst ovanligt att unga under 20 år själva kan köpa ut på Systembolaget. Att Systembolaget ändå utgör en relativt vanlig källa beror istället på att man får tag på denna alkohol via andra som köpt på Systembolaget eller som köpt av andra som i sin tur köpt på Systembolaget.

Systembolaget följer efterlevnaden av åldersgränsen vid försäljning genom den provköpsmetod som använts under många år. Resultaten tyder på att ytterst få under 20 år själva kan köpa alkohol på Systembolaget (Folkhälsomyndigheten 2017). Ett annat sätt att ta reda på hur det förhåller sig är att fråga personer under 20 år om de inhandlat alkohol på Systembolaget. Frågor om detta har ställts i Monitormätningarna sedan början av 2014 och här redovisas resultat för åren 2014–2016.

Material

Skolelevers drogvanor

CAN:s årliga drogvaneundersökningar i skolmiljö genomförs dels i årskurs 9, dels i gymnasiets år 2. Undersökningen i nian har genomförts sedan 1971, gymnasieundersökningen sedan 2004. Undersökningarnas syfte är i första hand att belysa utvecklingen av ANDT-vanorna bland unga (alkohol, narkotika, dopning, tobak). Datainsamlingarna genomförs varje år under perioden mars–april i form av anonyma individuella enkäter ifyllda i klassrumsmiljö i ett riksrepresentativt urval av skolor (Englund, 2016).

Sedan 2012 ställs en fråga om var den alkohol som man drack vid det senaste konsumtions-tillfället ursprungligen kom från. Detta gör det möjligt att studera hur vanliga olika anskaffningskällorna är och eventuella förändringar mellan 2012 och 2016. Under perioden 2012–2016 har sammanlagt 24 511 elever i nian och 20 039 elever i gymnasiet besvarat drogvaneundersökningen.

Eleverna kan fylla i flera anskaffningsalternativ om så var fallet och antalet källor uppgick i genomsnitt till ca 1,2 i årskurs 9 och 1,3 i gymnasiets år 2. Många unga drack alltså alkohol som hade införskaffats från mer än en källa den senaste gången man drack (t.ex. både Systembolaget och smuggelalkohol). Frågans exakta utformning framgår av formulärbilagan i Skolelevers drogvapor 2016, fråga 16 (Englund, 2016). För en mer detaljerad beskrivning av den metodik som används i CAN:s drogvaneundersökningar se även bilaga 3.

Anskaffningskälla är en sak, konsumerade volymer av de olika delmängderna en annan. Elever som uppger konsumtion av smuggelalkohol uppger exempelvis en totalt sett högre alkoholkonsumtion än övriga. För att kunna ge en mer rättvisande bild av delmängdernas fördelning baserat på konsumtionsvolymer bör dessa viktas utifrån den totala årliga alkoholkonsumtionen. Att det senaste dryckestillfället inte nödvändigtvis ger en bra spegling av de svarande elevernas vanliga vanor är i detta sammanhang av mindre betydelse då vi talar om hur mönstret ser ut på den aggregerade nivån och inte på individnivå. För vissa var konsumtionen sannolikt högre än normalt vid det senaste tillfället, för andra lägre, men på aggregerad nivå jämnar detta ut sig.

Det bör dock framhållas att det inte är säkert att det senaste dryckestillfället, som för flertalet sannolikt ägde rum under första kvartalet, ger en representativ bild av anskaffningsmönster under exempelvis en helårsperiod. Det är möjligt att vissa delmängder är vanligare bland ungdomar under vissa perioder av året än andra. I och med att undersökningen genomförs vid samma tidpunkt är det dock möjligt att följa utvecklingen från ett år till ett annat.

Monitormätningarna

Inom ramen för Monitormätningarna ställs ett antal frågor till ett riksrepresentativt urval av befolkningen 17–84 år och resultaten publiceras regelbundet i olika rapporter (se t.ex. Trolldal, 2016 samt Trolldal, Guttormsson & Leifman, 2017). Sedan 2008 tillfrågas respondenterna bland annat om de köpt alkohol på Systembolaget och vilka drycker de i så fall inhandlade vid senaste köptillfället. Dessutom ställs frågor om hur mycket de köpte den gången och hur ofta man har handlat på Systembolaget. Alla frågorna avser de senaste 30 dagarna. För en beskrivning av den metodik som används, se bilaga 2.

Sedan februari 2014 ställs även ytterligare ett antal frågor till de som inte har fyllt 21 år och som uppger att de köpt alkohol på Systembolaget. Den första gäller om man själv köpte denna alkohol och den andra om man fick visa legitimation. Dessutom ställs en kontrollfråga om ålder.

I analyserna i denna studie ser vi närmare på köpvaporerna bland unga som inte fyllt 20 år. Dessa selekteras ut med hjälp av frågor om vilket år man föddes och vilken månad man fyller år. Det exakta födelsedatumet är emellertid okänt. De som fyller år samma månad som intervjun genomförs ingår därför inte i underlaget till denna studie eftersom det inte kan avgöras om dessa fyllt 20 år eller ej. Sammantaget har vi sedan februari 2014 svar från 2 126 ungdomar icke fyllda 20 år.

Resultat

Ursprunget till den alkohol som skolorna uppger att de dricker

I tabellerna 7 och 8 redovisas svaren på frågan om var den alkohol man drack senaste gången ursprungligen kom ifrån. Frågan har ställts sedan 2012. En förutsättning för att ingå i redovisningen är att man har druckit alkohol under de senaste 12 månaderna. I tabellerna 7 och 8 summeras andelarna till mer än 100 beroende på att eleverna kunnat ange flera källor till den alkohol de drack vid det senaste tillfället. Andelen elever som konsumerat alkohol har dock, som tidigare påpekats, minskat under perioden. Detta gäller även totalkonsumtionen bland eleverna.

Det framgår att en minskande andel elever uppger Systembolaget som anskaffningskälla och en allt större andel uppger smugglad alkohol som källa under perioden, se tabellerna 7 och 8. Alkohol från Systembolaget är dock den enskilda anskaffningskälla som flest elever anger. Andelen från Systembolaget är dessutom genomgående högre i gymnasiet än i årskurs 9.

Det näst vanligaste alternativet, bortsett från ”vet ej” i årskurs 9, är i regel ”från person som säljer insmugglad alkohol”. Bland gymnasieelever är även anskaffning från restauranger relativt vanligt, speciellt bland flickorna.

Anskaffningskälla är en sak och de konsumerade mängderna alkohol från de olika delmängderna en annan. Elever som uppger smugglad alkohol som källa uppger också högre total alkoholkonsumtion jämfört med övriga. För att kunna ge en mer rättvisande bild av delmängdernas fördelning när det gäller konsumtionsvolymen bör därför de olika källorna viktas utifrån den totala årliga alkoholkonsumtionen. Detta redovisas i tabellerna 9–10. I dessa tabeller har svaren dessutom viktats så att de procentuella andelarna summerar till 100 för pojkar respektive flickor. Tabellerna 9 och 10 är således inte helt jämförbara med tabellerna 7 och 8.

Efter att hänsyn tagits till konsumtionsvolymernas storlek hos eleverna ökar andelen smuggelalkohol. En annan tydlig förändring är att andelen som svarade ”vet ej” på frågan om alkoholens ursprung sjunker kraftigt. Detta beror på att gruppen som svarat vet ej på frågan om vilken källa alkoholen hade dricker relativt små mängder och därmed inte bidrar särskilt mycket till totalvolymen. Bland gymnasieeleverna sjunker också Systembolagets andel.

Även efter att hänsyn tagits till elevernas konsumtionsvolym svarar fortfarande Systembolaget för det enskilt största bidraget till den totala volymen konsumerad alkohol (baserat på anskaffningen senaste gången man drack). Två undantag utgör flickorna i årskurs 9 där smugglad alkohol står för den största andelen, år 2016 (40 % jämfört med 35 % för Systembolaget) samt pojkar i samma årskurs under 2015 där dessa båda källor var i det närmaste lika stora, 34 % respektive 33 %, se tabell 9.

Slutligen kan de olika anskaffningskällorna delas in i registrerad alkohol (Systembolaget, restauranger och folköl från livsmedelsbutiker och oregistrerad alkohol), (i den här undersökningen: köpt från person som säljer insmugglad alkohol, köpt från person som tillverkar själv, skaffat från internet, skaffat från utlandet införd av t.ex. föräldrarna, skaffat från utlandet och införd av en själv).

Tabell 7. Andel pojkar och flickor i *årskurs 9* som uppger olika anskaffningskällor av alkohol den senaste gången man drack. Bland de elever som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna, 2012–2016. Summan av andelarna uppgår till mer än 100.

	Antal		Från affär eller liknande (folköl)		Från Systembolaget		Från person som säljer insmugglad alkohol		Från person som tillverkar alkohol själv (t.ex. hembränt)		Från internet		Införd från utlandet av t.ex. föräldrarna eller annan vuxen		Införd från utlandet av mig själv		Från restaurang		Vet ej	
	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.
2012	1113	1283	11	11	44	57	21	16	3	4	1	0	7	6	1	1	2	2	25	18
2013	1073	1213	8	9	43	52	18	21	4	3	0	0	8	6	2	1	3	2	25	21
2014	995	1088	7	8	40	50	21	21	3	2	0	0	6	6	1	1	2	2	27	24
2015	922	1019	9	8	36	45	24	25	4	4	1	0	5	7	2	0	2	2	30	24
2016	737	939	7	7	39	42	23	29	6	3	1	1	7	6	2	1	3	3	25	24

Tabell 8. Andel pojkar och flickor i *gymnasiets år 2* som uppger olika anskaffningskällor av alkohol den senaste gången man drack. Bland de elever som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna, 2012–2016. Summan av andelarna uppgår till mer än 100.

	Antal		Från affär eller liknande (folköl)		Från Systembolaget		Från person som säljer insmugglad alkohol		Från person som tillverkar alkohol själv (t.ex. hembränt)		Från internet		Införd från utlandet av t.ex. föräldrarna eller annan vuxen		Införd från utlandet av mig själv		Från restaurang		Vet ej	
	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.
2012	1365	1565	10	7	63	75	19	11	4	3	0	0	9	8	4	3	11	15	9	5
2013	1601	1674	11	8	59	71	20	11	3	1	0	0	8	7	4	4	12	14	11	8
2014	1407	1521	11	8	56	69	19	10	3	2	1	0	7	6	4	4	13	13	11	7
2015	1478	1562	11	9	55	66	21	15	4	2	0	0	8	6	4	5	13	12	12	7
2016	1331	1572	9	8	56	67	23	16	4	2	0	0	7	6	4	5	12	15	11	8

Tabell 9. Andel pojkar och flickor i *årskurs 9* som uppger olika anskaffningskällor av alkohol den senaste gången man drack. Bland de elever som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna, 2012–2016. Viktad efter årlig alkoholkonsumtion och med andelarna omräknade för att totalt uppgå till 100 %.

	Antal		Från affär eller liknande (folköl)		Från Systembolaget		Från person som säljer insmugglad alkohol		Från person som tillverkar alkohol själv (t.ex. hembränt)		Från internet		Införd från utlandet av t.ex. föräldrarna eller annan vuxen		Införd från utlandet av mig själv		Från restaurang		Vet ej	
	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.
2012	1113	1283	7	5	43	55	27	22	4	4	1	1	5	4	1	1	1	1	11	8
2013	1073	1213	4	5	42	47	25	28	7	3	0	0	4	6	2	1	3	0	13	9
2014	995	1088	5	5	45	49	30	27	4	4	1	0	2	2	2	1	1	2	11	10
2015	922	1019	6	5	33	39	34	33	4	5	1	0	3	5	3	0	1	2	15	11
2016	737	939	2	3	36	35	31	40	6	5	1	0	7	4	3	0	2	2	12	10

Tabell 10. Andel elever i *gymnasiets år 2* som uppger olika anskaffningskällor av alkohol den senaste gången man drack. Bland de elever som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna, 2012–2016. Viktad efter årlig alkoholkonsumtion och med andelarna omräknade för att totalt uppgå till 100 %.

	Antal		Från affär eller liknande (folköl)		Från Systembolaget		Från person som säljer insmugglad alkohol		Från person som tillverkar alkohol själv (t.ex. hembränt)		Från internet		Införd från utlandet av t.ex. föräldrarna eller annan vuxen		Införd från utlandet av mig själv		Från restaurang		Vet ej	
	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.	Po.	Fl.
2012	1365	1565	5	3	53	63	18	10	3	3	0	0	5	5	3	3	8	11	5	1
2013	1601	1674	6	3	50	63	18	11	3	2	0	0	5	5	4	3	9	10	5	7
2014	1407	1521	6	2	46	63	20	11	2	2	1	0	5	5	4	4	9	9	7	3
2015	1478	1562	5	4	46	57	21	18	4	2	0	0	7	4	4	5	9	7	4	6
2016	1331	1572	4	5	45	55	21	16	4	1	0	0	5	3	6	5	8	12	6	3

Fördelningen mellan registrerad och oregistrerad alkohol per år och skattning av volymen registrerad/oregistrerad redovisas i tabellerna 11 och 12. De elever som uppgav att de inte vet var alkoholen kom ifrån ingår inte i dessa analyser men i konsumtionsvolym svarade de, som framkom i tabellerna 9–10, för en liten andel av den totala självrapporterade konsumtionen varför detta inte får någon större effekt för de redovisade resultaten. Som framgår är den registrerade andelen av den totala alkoholkonsumtionen 2016 lägst bland flickor i årskurs 9 (ca 44 %) och högst bland flickor i gymnasiets år 2 (ca 74 %). Gymnasieeleverna visar för båda könen en klart högre andel registrerad alkohol än niondeklassarna, vilket är väntat med tanke på att tillgången till inhemsk registrerad alkohol är större i 17–18-årsåldern än i 15–16-årsåldern.

Som också framgår av tabellerna har *andelen* oregistrerad alkohol ökat i alla fyra grupperna och andelen registrerad alkohol därmed sjunkit över tid. Men det är här viktigt att nämna att eftersom totalkonsumtionen, för båda könen, sjunkit från 2012 till 2016 (med ca 50 % i årskurs 9 och 35 % i gymnasiets år 2) baseras samtliga andelar över tid på allt lägre totalvolym.

I tabellerna 11–12 redovisas därför också den skattade mängden registrerad och oregistrerad alkohol genom att multiplicera respektive andel med den självskattade totala konsumtionen. De exakta nivåerna skall tolkas med stor försiktighet men torde ändå ge en relativt rättvisande bild av utvecklingen över tid. Som framgår av tabellerna tyder utvecklingen på att mängden registrerad alkohol sjunkit betydligt. Den oregistrerade alkoholen uppvisar en mer stabil nivå bland både pojkar och flickor under perioden, framförallt sedan 2013.

Tabell 11. Skattning av registrerad och oregistrerad alkohol, fördelning (%) och i liter ren alkohol. Årskurs 9. 2012–2016.

	Pojkar				Flickor			
	Registrerad		Oregistrerad		Registrerad		Oregistrerad	
	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol
2012	57	1,3	43	1,0	65	1,1	35	0,6
2013	55	1,0	45	0,8	58	0,7	42	0,5
2014	56	0,9	44	0,7	62	0,9	38	0,5
2015	47	0,8	53	0,8	51	0,6	49	0,6
2016	45	0,5	55	0,7	44	0,4	56	0,5

Tabell 12. Skattning av registrerad och oregistrerad alkohol, fördelning (%) i och liter ren alkohol. Gymnasiet år 2. 2012–2016.

	Pojkar				Flickor			
	Registrerad		Oregistrerad		Registrerad		Oregistrerad	
	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol
2012	69	3,5	31	1,6	79	2,8	21	0,8
2013	67	2,8	33	1,3	79	2,1	21	0,6
2014	66	2,8	34	1,5	77	2,1	22	0,6
2015	63	2,3	37	1,3	71	1,9	29	0,8
2016	61	2,1	39	1,3	74	1,7	26	0,6

Personer under 20 år som själva köpt alkohol på Systembolaget enligt Monitormätningarna

I tabell 13 redovisas hur många av de 17–19-åringar som intervjuats inom ramen för Monitormätningarna under perioden februari 2014–december 2016, och som uppgett att de köpt alkohol på Systembolaget under de senaste 30 dagarna. Antalet uppgår till 35, vilket motsvarar 1,6 % av samtliga 17–19-åringar i undersökningen. På följdfrågan om man köpt denna alkohol själv svarade endast 3 av dessa att så var fallet. Av samtliga 2 126 ungdomar i den åldersgruppen är det således endast tre personer som uppger att de under senaste 30 dagarna själva köpt alkohol på Systembolaget under mätperioden (två personer under 2015 och en under 2016). Detta motsvarar 0,1 % av de intervjuade 17–19-åringarna.

Detta kan kontrasteras mot 20-åringarnas svar på dessa två frågor, se tabell 14. Av samtliga 765 intervjuade 20-åringar svarade 459 (60 %) att de handlat på Systembolaget under senaste 30 dagarna. Av dessa 459 svarade 439 (57 %) att de själva köpte alkoholen vilket är en väsentligt större andel jämfört med 17–19-åringarna.

Tabell 13. Antal och andel 17–19-åringar som uppger att de köpt alkohol på Systembolaget under de senaste 30 dagarna. 2014–2016.

	Handlat alkoholdrycker på Systembolaget senaste 30 dagarna		Om man själv köpt denna alkohol		
	Antal (n=1452)	Procent av samtliga		Antal (n=1452)	Procent av samtliga 2091 intervjuade
Ja	35	1,6	Ja	3	0,1
Nej	2091	98,4	Nej	27	1,3
			Ej svar	5	0,2
Totalt	2126		Ej handlat enligt föregående fråga	2091	98,4

Tabell 14. Antal och andel 20-åringar som uppger att de köpt alkohol på Systembolaget under de senaste 30 dagarna. 2014–2016.

	Handlat alkoholdrycker på Systembolaget senaste 30 dagarna		Om man själv köpt denna alkohol		
	Antal (n=294)	Procent av samtliga		Antal (n=294)	Procent av samtliga 294 intervjuade
Ja	459	60,0	Ja	439	57,4
Nej	306	40,0	Nej	16	2,1
			Ej svar	4	0,5
Totalt	765		Ej handlat enligt föregående fråga	306	40,0

Dessa 20-åringar har fått frågor om man köpt alkohol på Systembolaget och om man genomfört köpet själv – sedan september 2014.

4. Diskussion

Alkoholanskaffning i befolkningen som helhet

Den totala alkoholkonsumtionen fortsätter att vara relativt stabil i landet även om det skett en viss minskning under senare år. Mellan åren 2014 och 2016 uppgår den minskningen till två och en halv procent. Det är framförallt resandeförseln som har minskat.

Systembolagets försäljning är stabil trots de skattehöjningar på framförallt vin och öl som genomförts under senare år. Mellan åren 2013 och 2016 ökade priserna på vin och öl med 6,5 % och priserna på sprit ökade med 2,5 %. Under samma period försvagades den svenska kronan med drygt 9 % samtidigt som även de tyska priserna ökade något. Sammantaget innebär detta att det blev relativt sett dyrare att handla i Tyskland jämfört med på Systembolaget under dessa år trots de svenska skattehöjningarna. Detta kan vara en förklaring till Systembolagets relativt oförändrade försäljningsnivåer under den här perioden.

Det är intressant att notera att den kraftiga minskningen av folkölsförsäljningen som pågått under en relativt lång tidsperiod verkar ha planat ut. Mellan åren 2001 och 2013 minskade försäljningen med knappt 40 % för att därefter ligga på en stabil nivå. En breddning av sortimentet skulle kunna vara en förklaring. Prisskillnaden mellan starköl och folköl har däremot inte förändrats under senare år.

På det hela taget har det alltså varit små förändringar i anskaffningen under senare år. Av de olika anskaffningskällorna är det endast resandeförseln som sticker ut med en viss minskning.

Anskaffning bland ungdomar

När det gäller skolelever i årskurs 9 har i stort sett all alkohol som konsumeras ett illegalt ursprung eftersom ungdomar i 15–16 års ålder inte får köpa alkohol. I gymnasiets år 2 får däremot de som är 18 år eller äldre köpa folköl i livsmedelshandeln och dricka alkohol på restaurang. Det är en ålder som ungefär en fjärdedel av eleverna i gymnasiets år 2 har uppnått när CAN:s skolundersökningar genomförs.

Både andelen elever som konsumerat alkohol, och den totala alkoholkonsumtionen bland dem har minskat under en följd av år. På frågan om var den alkohol man drack senaste gången ursprungligen kom ifrån visar det sig att Systembolaget är den dominerande källan och att smugglad alkohol i regel är det näst vanligaste alternativet. Över tid har Systembolagets andel minskat medan den smugglade alkoholen ökat.

När man tar hänsyn till att de som dricker smugglad alkohol har en högre total konsumtion framkommer att andelen smugglad alkohol var större än den från Systembolaget bland flickor i årskurs 9 under 2016. Även bland pojkarna i årskurs 9 var smugglad alkohol ungefär lika vanligt som den från Systembolaget under 2015.

Resultat från Monitormätningarna visade att i stort sett ingen av de intervjuade 17–19-åringarna själva köpt alkohol på Systembolaget under åren 2014–2016. Liknande resultat visar de årligen genomförda provköp som genomförs av ett oberoende företag på uppdrag av Systembolaget (5 000–6 000 provköp per år). Under åren 2012–2015 tillfrågades ca

96 % av samtliga i åldrarna 20–24 år i dessa provköpsstudier om legitimation (och skulle alltså därmed inte kunna köpa alkohol om de var under 20 år) (Folkhälsomyndigheten 2017).

Den alkohol från Systembolaget som ungdomar under 20 år dricker har alltså införskaffats indirekt via exempelvis kompisar och syskon eller andra personer som är 20 år fyllda. Det näst vanligaste svaret på var alkoholen kommer ifrån ursprungligen är från någon person som säljer insmugglad alkohol. För gymnasieeleverna var också alkohol på restauranger ett relativt sett vanligt anskaffningsalternativ.

Gymnasieelevernas andel registrerad alkohol av den totala konsumtionen visade sig vara större jämfört med eleverna i årskurs 9. Pojkar uppgav en lägre andel registrerad andel (och alltså högre oregistrerad andel) än flickorna i såväl årskurs 9 som i gymnasiets år 2.

Från 2012 till 2016 har ungas alkoholkonsumtion minskat med nästan 50 % i årskurs 9 och ca 35 % i gymnasiets år 2. Analyserna ovan tyder på att denna konsumtionsminskning gäller registrerad alkohol (alltså alkohol från Systembolaget, folköl och alkohol på restaurang) medan den oregistrerade konsumtionen ligger kvar på ungefär samma nivå under hela perioden, framförallt sedan 2013. I relativa termer har således konsumtionen av oregistrerad alkohol ökat samtidigt som ingen ökning skett i absoluta tal.

Varför utvecklingen ser ut på detta sätt kan det bara spekuleras om. En möjlighet är att det blivit allt svårare att få tag på inhemskt såld alkohol, en annan tänkbar möjlighet är att den över tid krympande grupp unga som dricker alkohol är en alltmer selekterad grupp där exempelvis smuggelalkohol utgör en relativt sett större del av totalkonsumtionen jämfört med den kategori unga som idag dricker mindre mängder alkohol, eller ingen alls.

5. Referenser

Englund A (2016). *Skolelevers drogvanor 2016*. Rapport 161. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Folkhälsomyndigheten (2014). *Alkoholstatistik 2013*. Statens folkhälsoinstitut. Östersund.

Folkhälsomyndigheten (2016). <http://www.andtuffoljning.se/indikatorlabbet/> (alkohol, mål 1).

Folkhälsomyndigheten (2017). <http://www.andtuffoljning.se/indikatorlabbet/> (alkohol, mål 1).

Gripe I (red.) (2013). *Så görs CAN:s skolundersökning. En genomgång av praktiskt genomförande och metodologi*. Rapport 135. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Kühlhorn E, Hibell B, Larsson S, Ramstedt M & Zetterberg HL (1999). *Alkoholkonsumtionen i Sverige under 1990-talet*. Stockholm: OAS, Socialdepartementet.

Leifman H & Trolldal B (2002). *Svenskens alkoholkonsumtion i början av 2000-talet med betoning på 2001*. Forskningsrapport nr 3, reviderad version. Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning (SoRAD), Stockholms universitet.

Leifman H & Trolldal B (2014a). *Hur mycket dricker svensken? – alkoholkonsumtionen i siffror 2001–2012*. Rapport 140. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Leifman H & Trolldal B (2014b). *Alkoholkonsumtionen i Sverige 2013*. Rapport 142. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Leifman H (2000). *The measurement of alcohol-related problems in Sweden*. Journal of Substance Abuse, 12, 197–212. (Special Issue: Measuring alcohol consumption).

Ramstedt M (2010). *How much alcohol do you buy? A comparison of self-reported alcohol purchases with actual sales*. Addiction, 105, 649–654.

Ramstedt M m.fl. (2013). I Socialdepartementet: Uppföljning av regeringens alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksstrategi, nummer 2. Kapitel 10. Hur ska alkoholförseln mätas? – en genomgång av tillgängliga indikatorer och förslag på en reviderad metod. Stockholm: Regeringskansliet.

Rådets direktiv (92/12/EEG) om allmänna regler för punktskattepliktiga varor och om innehav, flyttning och övervakning av sådana varor (cirkulationsdirektivet).

SCB (2017) http://www.statistikdata-basen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__BE__BE0101__BE0101Q/UtlSvBakg-Fin/?rxid=f45f90b6-7345-4877-ba25-9b43e6c6e299

SFS 2000:1225 (2000). *Lag om straff för smuggling*. Svensk Författningssamling. Stockholm: Finansdepartementet.

SFS 2010:1622 (2010). *Alkohollag*. Svensk Författningssamling. Stockholm: Socialdepartementet.

Sveriges Bryggerier (2017). <http://sverigesbryggerier.se/statistik/statistik-2/total-registrerad-konsumtion-av-ol/>

Trolldal B & Leifman H (2015). *Hur mycket dricker svensken? Registrerad och oregistrerad alkoholkonsumtion 2001–2014*. Rapport 152. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Trolldal B (red.) (2016). *Alkoholkonsumtionen i Sverige 2015*. Rapport 160. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Trolldal B, Guttormsson U och Leifman H (2017). *Registrerad och oregistrerad alkohol i Sveriges län 2001–2016*. Rapport 165. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Bilaga I. Tabellbilaga

Tabell 15. Registrerad alkoholförsäljning i antal miljoner volymliter 2001–2016.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Systembolaget																
Sprit	23,4	23,3	22,1	19,2	18,8	18,9	19,3	19,1	20,1	20,0	19,4	19,3	18,9	18,3	18,8	19,0
Starköl	156,0	170,5	179,1	172,9	179,0	195,7	207,1	212,4	226,9	225,8	227,1	227,6	231,5	234,1	234,4	240,2
Vin	118,5	130,9	135,7	133,3	137,7	145,3	154,0	160,9	175,8	182,5	186,0	189,8	193,5	193,6	193,7	195,2
Starkvin	5,7	5,7	6,1	5,4	5,4	5,3	5,6	5,6	5,6	5,4	5,0	4,8	4,4	4,2	3,9	4,1
Cider	13,7	17,1	18,7	16,8	17,0	18,3	18,1	18,5	19,4	19,3	19,1	18,2	17,6	17,5	16,9	17,7
Restaurang																
Sprit	3,8	3,7	3,3	3,6	4,0	4,0	3,6	4,4	3,9	3,9	3,3	3,2	4,2	3,3	3,5	3,6
Starköl	84,0	86,7	85,5	82,0	81,1	78,9	80,1	81,1	77,8	78,4	79,2	80,3	83,7	84,1	86,2	87,9
Vin	20,6	22,0	19,7	20,6	18,5	20,4	21,1	19,3	18,1	19,3	22,6	20,1	23,5	20,9	20,7	20,3
Folköl	190,2	189,9	184,9	167,3	163,9	171,5	159,7	147,6	146,5	153,6	137,2	127,7	123,8	120,4	125,2	125,0

Tabell 16. Skattad årlig resandeförsel, smuggling, hemtillverkning och internethandel. Per dryck och anskaffningskälla i antal *miljoner* volymliter 2001–2016.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Resandeförsel																
Sprit	13,3	13,5	19,1	26,1	23,5	20,7	21,4	21,4	15,6	17,3	16,4	14,5	18,4	16,4	15,8	14,1
Starköl	67,6	70,7	73,7	94,1	76,1	64,0	55,0	64,8	46,1	41,1	43,0	40,9	46,8	39,0	35,3	36,5
Vin	23,6	26,6	29,7	35,4	29,9	20,3	22,0	21,8	16,6	14,9	18,4	16,8	18,3	15,4	13,4	13,5
Starkvin	2,2	2,8	2,3	2,9	2,2	2,9	1,6	1,2	0,8	0,6	0,6	0,8	0,5	0,7	0,6	0,7
Cider	2,5	2,0	4,8	2,3	1,8	4,2	1,9	2,4	1,8	4,6	2,3
Smuggling																
Sprit	3,7	4,8	4,0	6,6	9,0	9,2	5,0	4,9	5,8	4,6	2,9	4,3	4,8	3,7	4,6	3,2
Starköl	21,0	28,9	54,2	77,7	80,7	74,3	66,3	51,5	43,1	32,9	40,6	30,4	40,8	40,8	39,3	41,1
Vin	1,6	2,2	4,8	4,6	5,2	5,2	4,3	4,9	4,8	2,5	1,1	1,5	2,2	0,4	0,7	1,3
Cider	2,0	3,3	5,2	1,2	1,1	0,8
Internet																
Sprit	0,5	0,2	0,3	0,5	0,2	1,0	0,4	1,8	0,7	0,6	0,8
Starköl	1,8	0,6	0,2	0,2	0,0	0,3	1,4	3,7	3,7	2,1	2,2
Vin	0,2	0,0	0,2	1,5	0,6	2,7	1,3	4,6	4,6	3,7	4,2
Starkvin	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0
Cider	0,1	0,2	0,0	0,1	0,2
Hemtillverkning																
Sprit	3,0	3,1	3,0	3,2	2,5	1,9	1,4	1,2	1,2	1,6	1,7	1,5	1,4	1,1	1,1	1,0
Starköl	1,5	3,0	1,8	3,0	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4	2,4	4,7	11,4	8,5
Vin	8,6	13,5	11,2	9,5	7,3	5,7	5,3	5,6	3,4	7,3	5,9	2,5	5,6	5,5	3,6	3,8

Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Tabell 17. Dryckernas andelar av den totala alkoholkonsumtionen, baserat på anskaffad volym i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, under perioden 2001–2016.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Vin	34,1	35,6	35,2	34,0	34,0	34,3	36,6	37,3	39,4	40,4	41,6	41,7	41,0	41,9	40,8	41,6
Starköl	27,8	28,4	29,4	30,2	30,1	30,1	30,0	29,7	29,1	27,8	28,5	28,7	28,6	29,7	30,0	30,7
Sprit	27,6	26,2	26,0	27,8	27,9	26,9	25,1	25,1	23,5	23,7	22,1	22,2	23,5	21,7	22,1	20,7
Folköl	9,4	8,7	8,1	6,9	6,9	7,3	6,9	6,4	6,5	6,7	6,0	5,8	5,2	5,3	5,5	5,5
Cider	1,0	1,2	1,3	1,1	1,2	1,4	1,4	1,6	1,5	1,4	1,7	1,6	1,7	1,4	1,6	1,4

Tabell 18. Registrerad, oregistrerad och total anskaffning i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, fördelat per län, i genomsnitt för åren 2012–2016.

	Total	Registrerad	Oregistrerad
Stockholms län	9,9	8,5	1,4
Uppsala län	8,2	6,9	1,3
Södermanlands län	8,4	7,1	1,3
Östergötlands län	9,0	6,4	2,6
Jönköpings län	7,3	5,0	2,3
Kronobergs län	7,4	5,2	2,2
Kalmar län	9,5	6,9	2,6
Gotlands län	11,1	10,3	0,8
Blekinge län	8,3	5,5	2,8
Skåne län	8,2	5,3	2,9
Hallands län	9,8	6,3	3,5
Västra Götalands län	10,1	7,4	2,6
Värmlands län	11,7	10,0	1,7
Örebro län	7,8	6,3	1,5
Västmanlands län	8,4	6,5	1,9
Dalarnas län	8,7	7,4	1,3
Gävleborgs län	8,2	7,0	1,2
Västernorrlands län	8,7	7,7	1,0
Jämtlands län	13,0	12,0	1,0
Västerbottens län	8,8	8,0	0,8
Norrbottens län	9,5	8,2	1,3
Riket	9,3	7,2	2,1

Bilaga 2. Material och metod: Monitormätningarna

Monitormätningarnas utgångspunkter

I Monitormätningarna summeras uppgifter om den registrerade alkoholförsäljningen med uppgifter om den oregistrerade anskaffningen. Den oregistrerade delen beräknas med hjälp av en frågeundersökning som pågår kontinuerligt.

För att minska effekterna av olika faktorer som kan snedvrída svaren i undersökningen, utgår den från fyra huvudprinciper. Dessa principer är:

1. Undvikande av mått på konsumtionsplanet

En av anledningarna till att frågor om konsumtion undviks är att respondenterna kan ha svårigheter med att avgöra ursprunget till de drycker de konsumerar. Mätningarna avser således anskaffning och inte konsumtion av alkohol. Uppgifterna om anskaffning används däremot som indikator på konsumtionen eftersom det som anskaffas förr eller senare konsumeras. Över en längre tidsperiod är konsumtionen i princip densamma som anskaffningen på regional och nationell nivå. Det bör dock nämnas att i Monitormätningarna ställs även direkta frågor om konsumtion av olika alkoholdrycker (oberoende av anskaffningskälla). På så sätt kan man studera konsumtionen i olika grupper av befolkningen.

2. Kort observationstid

För att i möjligaste mån undvika glömskeeffekter och teleskopering är det viktigt med så kort observationstid som möjligt. (Teleskopering innebär att respondenten förstorar ovanliga händelser eller förflyttar dem över tid.) I Monitormätningarna avser därför frågorna respondenternas anskaffning under de senaste 30 dagarna.

3. Mätning på aggregerad nivå

Eftersom frågorna i mätningarna avser anskaffning av alkoholdrycker så följer att resultaten avser utvecklingen av konsumtionen på aggregerad, regional och nationell nivå, och således inte på individnivå.

4. Uppräkning av självrapporterade uppgifter

De oregistrerade mängderna som fångas in av mätningarna är av olika skäl lägre än de faktiska nivåerna. I syfte att korrigera för detta görs vissa uppräkningsfaktorer av de beräknade delmängderna. Dessa uppräkningsfaktorer baseras på frågor om hur mycket alkohol respondenterna har köpt på Systembolaget. Dessa uppgifter jämförs med den faktiska försäljningen på Systembolaget och skillnaden mellan respondenternas uppgivna köp och Systembolagets faktiska försäljning används för att beräkna en kvot per alkoholdryck, en uppräkningsfaktor. Denna faktor ligger till grund för uppräkning av de angivna mängderna resandeinförd alkohol, köp av smugglad alkohol, köp via internet samt hemtillverkning av vin och öl. I

uppräknings tas också hänsyn till att de olika oregistrerade delmängderna i varierande utsträckning är koncentrerade till dem som dricker allra mest (problemdrickare), tillika en grupp som är överrepresenterad i bortfallet.

Mätprocedur och urvalsmetod

Urvalet av personer till Monitormätningen är sedan 2013 individbaserat och både fasta telefonnummer och mobilnummer används. Urvalet sker ur PAR-konsument, som är en databas med samtliga, för undersökningar, tillgängliga telefonabonnenter med fasta eller mobila abonnemang. Åldersintervallet för intervjupersonerna i urvalet är 17–84 år.

Urvalsramen för undersökningen är egentligen personer 17–84 år bosatta i Sverige som kan genomföra en intervju på svenska. Någon sådan detaljerad urvalsram med telefonnummer till samtliga dessa finns emellertid inte. PAR-konsument når 5,6 miljoner individer i den åldersgruppen, vilket motsvarar 70 % av de personer i åldersgruppen som är mantals-skrivna i Sverige. Exakt hur många av dessa som faktiskt bor i landet och är svensktalande är dock inte möjligt att klargöra.

PAR-konsument är hämtat ur en större databas som heter SPAR. Den databasen täcker alla mantalsskrivna personer i landet. Idealiskt vore att använda denna databas som urvalsram istället, för att med hjälp av postala brev även nå personer utan listat telefonabonnemang och be dem uppge ett telefonnummer som intervjun kan genomföras på. Detta alternativ är dock inte ekonomiskt försvarbart med tanke på att urvalet i denna undersökning är exceptionellt stort. Dessutom skulle problemet med att klargöra hur många av de i Sverige mantalsskrivna personerna som egentligen ingår i den faktiska urvalsramen fortfarande vara olöst.

Det genomförs ett urval varje vecka. Varje veckourval bearbetas under en fyraveckorsperiod, vilket också innebär att sökperioden för att nå en individ uppgår till fyra veckor. Ett nytt veckourval tillkommer således varje vecka, vilket innebär att fyra veckourval bearbetas parallellt. Antalet uppringningsförsök uppgår till maximalt 30 under en fyraveckorsperiod, men i praktiken görs ungefär 20 försök hos dem som inte nås. Antalet uppringningsförsök är störst under den första veckan för att successivt minska under de kommande veckorna. Efter att man försökt att nå en respondent vid 12 tillfällen på den fasta telefonen, byter man till den mobila och vice versa. Detta byte gäller av naturliga skäl endast de som har både fast och mobilt abonnemang.

Intervjuprocessen pågår kontinuerligt och intervjuer genomförs under alla veckodagar. Totalt genomförs ungefär 350 intervjuer per vecka, vilket motsvarar drygt 18 000 per år. Den genomsnittliga intervjutiden uppgår till ungefär sju minuter.

Undersökningens bortfall och viktning

Alla uppgifter som avser anskaffning av alkohol, som inte sålts genom de i Sverige registrerade försäljningskanalerna, är beräknade med hjälp av resultaten från den ovan beskrivna frågeundersökningen. Det gäller resandeförsel, köp av smugglad alkohol, hemtillverkning och köp via internet. Bortfallet i frågeundersökningarna har ökat successivt sedan starten, vilket har varit en generell utveckling för den här typen av undersökningar. Under studiens första år, fram till 2004, uppgick bortfallet till ungefär 40 %. Därefter steg det till över 50 % under åren 2007–2008, till ca 65 % år 2013, 67 % år 2014, 73 % år 2015 och 74 % under 2016. Framförallt har andelen unga vuxna minskat, samtidigt som andelen äldre har ökat.

Viktning av respondenternas svar i datamaterialet är ett sätt att korrigera för en sådan skevhet i representativitet. I detta fall genom att svaren från yngre personer räknas upp med en vikt överstigande 1,0, eftersom de är underrepresenterade bland dem som deltagit i undersökningen, samtidigt som de äldre får en vikt som är lägre än 1,0 eftersom de är överrepresenterade. De som deltar i undersökningen viktas med hänsyn till variablerna kön, ålder och region (H-region). H-regioner mäter invånartäthet i kommunerna, från storstad till glesbygd. Vid skapandet av denna viktvariabel används en så kallad viktmatris, där ålder är indelad i fem kategorier, variabeln H-region i tre kategorier och kön i två kategorier.

Det är dock viktigt att poängtera att antalet intervjuade personer alltid har uppgått till ungefär 1 500 varje månad. Det som definieras som bortfall i undersökningen är gruppen av personer som av olika skäl inte gått att nå för intervju eller velat ingå i undersökningen. Denna grupp har dock ersatts av andra respondenter som intervjuats.

Registrerad försäljning av alkoholdrycker

De i Sverige registrerade försäljningskanalerna består av försäljning på Systembolaget, av folköl i livsmedelsbutiker och av servering på restauranger. Uppgifterna om försäljningen på Systembolaget erhålls direkt från Systembolaget. Försäljning på restauranger baseras på partihandlarnas rapporterade uppgifter som publiceras av Folkhälsomyndigheten. Det förekommer dock ett visst bortfall i partihandlarnas redovisning till Folkhälsomyndigheten, vilket innebär att de publicerade uppgifterna om restaurangförsäljningen kan vara behäftade med en viss underskattning. Hur stor denna felkälla kan vara är emellertid oklart.

Försäljningen av folköl beräknas av företaget Delfi som redovisar uppgifter om försäljning från de företag som ingår i deras undersökningar, vilket är den övervägande majoriteten. För övriga företag görs en uppskattning. Detta innebär att det även för den uppgivna folkölsförsäljningen kan finnas en viss felmarginal. I de uppgifter om folkölsförsäljningen som publiceras i den här rapporten ingår även den försäljning som sker på restauranger eller på andra serveringsställen. Den delen uppgår till knappt 1 % av den totala folkölsförsäljningen och redovisas inte separat i rapporten.

Dryckeskategorin ”cider och blanddrycker” särredovisas inte i den officiella restaurangstatistiken, utan dessa drycker redovisas i respektive huvudkategori, det vill säga som sprit, vin eller starköl. Detta får till följd att uppgifterna om total anskaffning av cider inte ger en fullständig bild av konsumtionen av dessa drycker i landet. Vad gäller dryckeskategorin ”cider” i den här rapporten så ingår även så kallade blanddrycker och ”alkoläsk”.

Oregistrerade delmängder

Resandeförsel och smugglade alkoholdrycker

De oregistrerade delmängderna består av resandeförsel, köp av smugglade alkohol, köp via internet och hemtillverkning. Det är väsentligt att skilja på alkohol som förs in i landet i samband med resor, så kallad resandeförsel, och den som smugglas in i landet i syfte att säljas vidare. Den avgörande skillnaden är om införseln sker i kommersiellt syfte eller inte. Det vill säga om de införda dryckerna förs in i landet för eget bruk eller för att säljas vidare på den illegala marknaden i syfte att tjäna pengar på hanteringen (SFS 2000:1225, Lag om straff för smuggling; SFS 2010:1622, Alkohollag).

I Monitormätningarna beräknas därför mängden resandeförd alkohol på basis av frågor om hur mycket resenärer tagit med sig vid inresor till Sverige. Anskaffningen av till Sverige

smugglad alkohol mäts med frågor om köp av alkoholdrycker som någon eller några personer fört in i landet i syfte att sälja vidare för att tjäna pengar. Det finns alltså inte någon avsikt att i den här undersökningen nå de personer som utför själva smuglingen, utan frågorna avser alltså köp av alkohol som smugglats in i landet.

För att beräkna resandeförseln ställs frågor om respondenternas resande. De som uppger att de rest in till Sverige från utlandet under de senaste 30 dagarna får uppge hur många gånger de har rest in i landet och om de förde med sig någon alkohol vid den senaste inresan. Den mängd man tog med sig vid den senaste resan multipliceras med antalet resor man gjort under de senaste 30 dagarna. Om man har rest och fört in alkoholen tillsammans med någon annan divideras den aktuella införda mängden med det antal personer som förde med sig alkoholen. Detta görs för att undvika dubbelräkning.

Anskaffningen av smugglad alkohol beräknas genom att först fråga om de intervjuade personerna under de senaste 30 dagarna har köpt alkoholdrycker i Sverige som någon eller några personer fört in i landet i syfte att säljas vidare för att tjäna pengar. Om så är fallet ställs ytterligare frågor om antalet gånger man köpt smugglad alkohol under de senaste 30 dagarna och vilka mängder det rörde sig om den senaste gången. Den mängd man köpte senaste gången multipliceras med antal gånger man köpt smugglad alkohol. Både frågor om resandeförsel och smugling ställs separat för sprit, vin, starköl och cider. (Vin är uppdelat på vanligt vin och starkvin när det gäller resandeförsel, men inte när det gäller smugglad alkohol. Frågorna om köp av smugglad cider började ställas under 2010.)

Det är i praktiken fri införsel av alkohol i samband med resor så länge de införda mängderna är för privat bruk. För att i Monitormätningarna skilja på resandeförsel och smugling behövs dock en övre gräns för hur mycket alkohol som kan definieras som "för privat bruk". Det finns inte någon självklar sådan gräns. Det finns dock de av EU angivna indikativa nivåerna som kan användas för detta ändamål. Dessa nivåer är 10 liter sprit, 20 liter starkvin, 90 liter vin samt 110 liter starköl per inresa (cider inkluderas i vinkvoten) (Rådets direktiv 92/12/EEG). Dessa nivåer kan dock överskridas om införseln är för privat bruk, vilket innebär att de inte är användbara för att skilja på resandeförsel och smugling. På grund av detta används i Monitormätningarna högre nivåer. Dessa nivåer är 40 liter sprit, 75 liter starkvin, 150 liter vin, 300 liter starköl och 300 liter cider. Valet av dessa nivåer kan dock diskuteras. Någon övre gräns måste dock finnas för att undvika att införda mängder först definieras som resandeförsel och i ett senare skede även som smugling om alkoholen säljs vidare i syfte att tjäna pengar på hanteringen.

Även när det gäller köp av smugglad alkohol används gränser för hur mycket en person kan köpa under en 30-dagarsperiod. Anledningen till detta är att det kan finnas ett eller flera grossistled i hanteringen, men frågorna i undersökningen avser endast den alkohol som köpts för eget bruk. Dessa gränser är desamma som för resandeförseln och används även vid köp via internet.

Hemtillverkning

Beträffande hembränd sprit ställs inte frågor om anskaffning utan om själva konsumtionen. De konsumerade mängderna hembränd sprit mäts genom frågor om dels konsumtion av sprit totalt sett under den senaste 30-dagarsperioden och dels konsumtion av hembränd sprit under samma period. Andelen hembränd sprit av den totala spritkonsumtionen (p) används sedan för att beräkna den totala konsumtionen av hembränt på nationell nivå enligt följande ekvation: $T = \text{ÖS} + p \cdot \text{H}^*T$. I ekvationen står T för den totala spritkonsumtionen i landet, H^*T är andelen hembränt av den totala spritkonsumtionen. Konsumtionen, eller

mer korrekt anskaffningen, av all övrig sprit betecknas med ÖS (försäljning på Systembolaget och restaurangerna samt de beräknade delmängderna oregistrerad sprit). Tecknet * i ekvationen är ett multiplikationstecken.

Frågorna angående hemtillverkade mängder vin och öl avser mängderna färdigställda drycker under de senaste 30 dagarna.

Köp via internet

Frågor om köp via internet under de senaste 30 dagarna började ställas 2006. De resultat som redovisas baseras på frågor om mängden beställda drycker, uppdelat på sprit, vin, starkvin, starköl och från och med 2010 även cider. De beställda mängderna den senaste gången multipliceras med antalet gånger man beställt alkohol via internet under de senaste 30 dagarna. Frågorna gäller inte köp via internet hos Systembolaget.

Konsumtion bland svenskar på resor utomlands samt icke-svenskars köp i Sverige

Syftet med Monitormätningarna är att beräkna svenskarnas konsumtion på aggregerad, nationell nivå. Urvalsramen för undersökningen av de oregistrerade delmängderna består av svensktalande individer med telefonabonnemang i Sverige. I den registrerade försäljningen i Sverige ingår däremot även icke-svenskars köp i landet. Bland annat ingår norr-männens gränshandel på Systembolaget. Denna gränshandel uppskattas av Systembolaget till ungefär 5 % av företagets totala försäljning, vilket under 2016 skulle motsvara 0,29 liter ren alkohol per person 15 år och äldre. Dessutom ingår utländska turisternas köp i Sverige.

Däremot ingår inte svenskars konsumtion av alkohol i samband med resor utomlands, vilken enligt beräkningar från 1990-talet uppgick till i genomsnitt 0,5 liter ren alkohol per person 15 år och äldre (Kühlhorn, m.fl., 1999). Dessa båda delmängder, alltså icke-svenskars köp i Sverige och svenskars konsumtion utomlands, påverkar dock konsumtionsberäkningarna i olika riktningar. De båda delmängderna tar till stor del ut varandra vid beräkningar av totalkonsumtionen bland svenskar. Några exakta uppgifter om detta finns dock inte tillgängliga.

Extremvärden

Det kan av olika skäl förekomma extremvärden i datamaterialet. Det kan bland annat bero på att de intervjuade personerna har uppgivit felaktiga uppgifter eller på manuella felkodningar av intervjuaren. Det är viktigt att korrigera för dessa extremvärden eftersom de beräknade volymerna anskaffad alkohol annars kan bli missvisande. Det gäller speciellt de mindre delmängderna. Ett exempel på detta är orimliga uppgifter om antal resor eller köp. I Monitormätningarna används därför ett tak på 20 resor, 20 köp av smugglad alkohol och 20 köp på Systembolaget under den senaste 30-dagarsperioden. Vid beställningar på internet används ett tak på 10 under samma period. Ett annat exempel är den övre gräns på 10 liter som används som gräns för hur mycket man kan föra med sig om man rest med flyg. Större volymer än så har inte ansetts rimliga för det färd sättet.

Under 2015 infördes dock en ”varningsruta” för intervjuaren när höga värden noterades vid intervjuer. Dessa varningar innebär att intervjuaren på ett diskret sätt ska kontrollera att rätt mängd, eller antal, noteras.

Standardisering för ålder och alkoholhalter

För att inte antalet barn i befolkningen ska vara med i underlaget för beräkningarna av anskaffningens olika delmängder omvandlas dessa delmängder till liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Anledningen till att gränsen är satt vid 15 år är att det är nationell och internationell praxis.

När det gäller den registrerade konsumtionen har all försäljning i landet räknats om till liter ren (100 %) alkohol och denna summa har i sin tur dividerats med antalet personer i befolkningen som är 15 år och äldre. År 2016 uppgick befolkningen 15 år och äldre till 8 234 159 invånare.

När det gäller Monitormätningarna är det emellertid inte lika enkelt att beräkna motsvarande uppgifter per invånare 15 år och äldre. Mätningarna inkluderade nämligen under perioden 2001–2013 personer i åldrarna 16–80 år och därefter 17–84-åringar.

I korthet korrigeras dock detta genom användningen av uppräkningsfaktorerna, som utgår från relationen mellan de intervjuade personernas självrapporterade köp på Systembolaget jämfört med Systembolagets faktiska försäljningsvolym, som inkluderar alla köp oavsett kundernas ålder. I uppräknningen anpassas på så sätt Monitormätningarnas snävare åldersintervall till Systembolagets bredare, se nästa avsnitt. För mer information hänvisas till CAN-rapport 140 (Leifman & Trolldal, 2014a).

I resultatavsnittet redovisas de olika delmängderna anskaffad alkohol per invånare 15 år och äldre med två decimaler. Vi har valt att använda två decimaler för att bättre kunna åskådliggöra förändringar i anskaffningen av relativt små delmängder. Denna exakthet bör dock tolkas med viss försiktighet.

När respondenternas svar på frågorna om resandeförsel, köp av smugglad alkohol, och så vidare, sammanställs, erhålls mängderna av respektive dryck i volymliter. För att kunna jämföra dessa delmängder med varandra och över tid, och för att kunna summera den totala mängden anskaffad alkohol, räknas alla volymer om till antal liter i ren alkohol. Vid dessa beräkningar används Systembolagets alkoholhalter, baserade på deras försäljning av respektive typ av dryck respektive år.

När det gäller försäljningen på restauranger med serveringstillstånd används Systembolagets alkoholhalter för respektive kategori som Folkhälsomyndigheten använder i redovisningen av restaurangförsäljningen i (Folkhälsomyndigheten, 2014).

Förändringar av tidigare publicerade uppgifter

Det har skett några förändringar i föreliggande rapport jämfört med tidigare publicerade uppgifter. Sveriges bryggerier har uppdaterat sin tidsserie om försäljningen av folköl i landet från 2010 och framåt (Sveriges Bryggerier; 2017). Dessa förändringar har inneburit en högre angiven försäljning för åren 2010 och 2015, jämfört med tidigare publicerade uppgifter, samt en minskning av försäljningen år 2011. Övriga år är förändringarna små. Ökningen år 2010 motsvarar 0,07 liter ren alkohol och ökningen 2015 motsvarade 0,04 liter. Minskningen år 2010 motsvarade 0,03 liter.

Uppgifterna om restaurangförsäljningen har korrigerats ner något för åren 2009 och 2015. Korrigeringarna motsvarar 0,04 liter per invånare 15 år och äldre år 2009 och 0,03 liter år

2015. Det har även genomförts vissa mindre justeringar av de uppräkningskvoter som används vid beräkningarna av de oregistrerade delmängderna.

Det har tidigare visat sig att frågeundersökningen under 2013 fångade in onormalt många personer som fört in stora mängder alkohol till landet. Efter noggranna genomlysningar av datamaterialet korrigerades därför resandeförseln för detta år ner med 0,11 liter ren alkohol, se CAN-rapport 152 (Trolldal & Leifman, 2015). CAN bedömer dock att dessa uppgifter trots detta fortfarande kan ligga på en för hög nivå, vilket bör beaktas vid jämförelser över tid.

Uppräkning av de självrapporterade oregistrerade delmängderna

Monitormätningarna syftar till att redovisa både trender och nivåer i alkoholanskaffningen totalt sett och för de olika delmängderna. Det är dock väl känt inom forskningen att svar på intervjufrågor om köp och konsumtion av alkohol inte ger en korrekt bild av de verkliga köpta och konsumerade nivåerna. Av olika skäl uppger de intervjuade personerna ofta lägre konsumerade och köpta volymer än de faktiska, se till exempel Kühlhorn m.fl., (1999), Ramstedt (2010) och Ramstedt m.fl., (2013).

Täckningsgrader

För att få ett mått på denna underskattning som avses ovan, ingår det i Monitorundersökningen frågor om de intervjuade personernas köp av alkohol på Systembolaget. Dessa uppgifter kan sedan jämföras med Systembolagets faktiska försäljning. Frågor om respondenternas köp på Systembolaget har ställts sedan januari 2008. Generellt sett är respondenternas uppgivna köp på Systembolaget lägre än den faktiska försäljningen. Detta antas bero på social önskvärdhet, att de intervjuade personerna glömt hur mycket de köpt och på att de personer som ingår i bortfallet kan ha köpt mer på Systembolaget än de som besvarade frågorna.

Skillnaden mellan respondenternas uppgivna köp på Systembolaget och Systembolagets faktiska försäljning benämns täckningsgrad. och mäts i procent, det vill säga, de självrapporterade mängderna köpt alkohol på Systembolaget i procent av de faktiska sålda mängderna.

Det finns en betydande samvariation mellan respondenternas uppgivna köp och den faktiska försäljningen på Systembolaget för de åren där båda uppgifterna finns tillgängliga (2008–2016). Täckningsgraden var högst för vin följt av starköl och sprit (se även Leifman & Trolldal 2014b).

Eftersom huvudsyftet med Monitormätningarna är att få en bild av den totala konsumtionen i landet är tanken att de uppmätta täckningsgraderna för de olika dryckerna kan användas som utgångspunkt för att korrigera nivåerna för de oregistrerade delmängderna, det vill säga resandeförsel, smuggling, hemtillverkning respektive internetköp. Ett annat skäl till att korrigera respondenternas uppgifter är att kunna jämföra de olika delmängderna med varandra, och då måste dessa vara korrekt uppräknade, inte minst vid jämförelser mellan de självskattade delmängderna oregistrerad alkohol och de registrerade delmängderna, det vill säga köp på Systembolagets och restauranger samt av folköl.

I CAN-rapport 140 (Leifman & Trolldal, 2014a) redovisades statistiskt säkerställda samband mellan respondenternas uppgivna köp och den faktiska försäljningen varje månad.

Pearson's korrelationskoefficient var 0,69 för sprit, 0,75 för starköl och 0,78 för vin per månad under perioden 2008–2012.

I en revidering av tidigare beräknade nivåer (2001–2012) skattades täckningsgraderna för de olika dryckerna under hela den då aktuella perioden med hjälp av tidsserieanalys. De förväntade värdena på täckningsgraderna applicerades på de olika åren under perioden med åren 2008 och 2009 som basår. (Se Leifman & Trolldal (2014a) för en detaljerad beskrivning.)

Från och med år 2013 beräknas täckningsgraderna på ett annorlunda sätt. För åren 2013 och 2014 används genomsnittet för de två senaste åren som utgångspunkt för beräkningarna och för 2015 och senare de tre senaste åren. I tabell 19 redovisas täckningsgraderna för de olika dryckerna för åren 2014–2016 samt genomsnittet för dessa år samt de beräknade uppräkningsfaktorerna.

De genomsnittliga täckningsgraderna är lägst för sprit följt av starköl, vin och cider. Starkvinet uppvisade en täckningsgrad på i genomsnitt 106,0 vilket innebär att respondenterna i genomsnitt har överskattat sina köp av starkvin på Systembolaget. Detta innebär således att uppräkningsfaktorn bör bli högst för sprit och lägst för vin. När det gäller starkvinet innebär respondenternas överskattning av sina köp att en nedräkningsfaktor istället bör användas för starkvin.

Tabell 19. Täckningsgrad i procent, självrapporterade köp och faktisk försäljning på Systembolaget åren 2014–2016, samt beräknad uppräkningsfaktor.

	Sprit	Starkvin	Vin	Starköl	Cider
2014	47,1	98,9	84,7	68,2	62,7
2015	54,0	94,5	83,1	68,7	80,3
2016	57,9	1,25	82,6	73,5	77,2
Genomsnitt 2014–2016	53,0	106,0	83,5	70,1	73,4
Uppräkningsfaktorer 2016	1,89	0,94	1,20	1,43	1,36

Av tabellen framgår att respondenternas uppgivna köp av starköl på Systembolaget motsvarar 70,1 % av den faktiska försäljningen under åren 2014–2016. För att beräkna uppräkningsfaktorn divideras 1 med täckningsgraden. För starkölets del blir beräkningen därför $1/0,701$, vilket blir 1,43. (Det är således det inverterade värdet av täckningsgraden som används som uppräkningsfaktor.) Uppräkningsfaktorn för de övriga dryckerna blir 1,89 för sprit, 1,20 för vin och 1,36 för cider. Nedräkningsfaktorn för starkvin blir på motsvarande sätt 0,94. Dessa faktorer utgör grunden för den uppräkningsfaktor som görs för de olika delmängderna av oregistrerad alkohol.

I tabell 20 redovisas de oregistrerade delmängderna före uppräkningsfaktorn. Av tabellen framgår tydligt den kraftiga ökningen mellan 2001 och 2004 och den därpå följande kraftiga nedgången. För all införsel är nivåerna i slutet av tidsperioden lägre än i början. Det är således dessa siffror som är utgångspunkten för våra analyser, men de måste, i enlighet med resonemanget ovan, räknas upp för att bättre stämma överens med de verkliga nivåerna oregistrerad alkohol i Sverige.

Det är i detta sammanhang viktigt att poängtera att alla frågor om anskaffning av drycker från olika källor i undersökningen är väldigt lika och således uppbyggda kring den senaste gången man köpt, eller på annat sätt anskaffat, alkohol multiplicerat med antal gånger under de senaste 30 dagarna. Detta gäller alltså även frågorna om köp på Systembolaget och är en förutsättning för att kunna använda sig av Systembolagsfrågorna som bas för uppräkningsfaktorerna av de oregistrerade delmängderna.

När det gäller Systembolagets försäljning har det dock visat sig att en del av den sker till norska invånare som gör köp i Sverige. Systembolaget uppskattar denna gränshandel till ungefär 5 % av den totala försäljningsvolymen. Denna mängd har därför exkluderats i de försäljningsmängder som varit utgångspunkten för beräkningen av de olika täckningsgraderna och uppräkningsfaktorerna, eftersom endast svensktalande telefonabonnenter som bor i Sverige ingår i urvalet till Monitormätningarna. I de försålda volymer registrerad alkohol som redovisas i rapporten ingår dock all försäljning oberoende av vilka som köpt dryckerna.

Tabell 20. Skattad årlig resandeförsel, smuggling, hemtillverkning och internethandel. Per dryck och anskaffningskälla utan korrigeringar. Antal miljoner volymliter 2001–2016.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Införsel																
Sprit	10,5	10,6	14,5	19,3	16,5	14,3	14,4	13,8	10,1	10,8	10,1	9,1	11,0	8,6	8,7	8,0
Starköl	52,8	55,1	57,4	71,6	58,1	48,0	42,2	49,4	36,2	32,5	34,4	31,1	34,6	28,7	26,5	27,9
Vin	25,5	28,3	31,1	36,0	29,9	20,1	21,6	20,6	15,6	13,4	16,5	15,0	16,0	13,2	11,6	11,6
Starkvin	3,2	4,1	3,3	4,0	3,0	4,0	2,3	1,7	1,2	0,9	0,8	1,1	0,7	0,8	0,6	0,7
Cider	2,0	1,6	3,7	1,9	1,5	3,6	1,4	1,8	1,3	3,4	1,7
Smuggling																
Sprit	2,8	3,4	2,7	4,1	5,6	5,6	3,0	2,8	3,4	2,6	1,6	2,1	2,1	1,5	2,0	1,6
Starköl	16,2	21,6	38,9	54,0	55,1	48,4	43,0	33,1	28,0	21,2	25,8	18,4	23,7	24,7	23,7	27,6
Vin	1,6	2,1	4,7	4,4	4,9	4,5	3,6	3,7	3,9	2,0	0,9	1,3	1,9	0,3	0,6	1,1
Cider	1,6	2,5	3,9	0,8	0,8	0,6
Internet																
Sprit	0,3	0,1	0,2	0,3	0,1	0,6	0,2	1,0	0,4	0,3	0,4
Starköl	1,3	0,5	0,1	0,1	0	0,2	1,0	2,6	2,5	1,4	1,5
Vin	0,2	0	0,2	1,4	0,6	2,4	1,1	4,0	3,9	3,1	3,5
Starkvin	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0
Cider	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
Hem- tillverkning																
Sprit	2,8	2,7	1,8	2,2	1,3	1,0	0,7	0,7	0,8	1,1	0,6	0,6	0,7	0,4	0,8	0,8
Starköl	1,1	2,1	1,3	2,2	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	3,2	7,8	6,0
Vin	9,2	14,3	11,7	9,8	7,4	5,7	5,2	5,3	3,2	6,6	5,3	2,1	4,8	4,6	3,0	3,2

Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Bortfall av problemdrickare

Utgångspunkten för korrigeringsarna är att respondenterna underrapporterar de olika oregistrerade delmängderna (resandeinförsel, köp av smugglad alkohol, hemtillverkning och internetköp) lika mycket som man underrapporterar köpen på Systembolaget. Det är emellertid inte säkert att underrapporteringen (täckningsgraden) är densamma för de olika oregistrerade delmängderna som den är för alkoholköpen på Systembolaget. Detta kan till viss del testas och korrigeras.

Uppräkningsfaktorerna kan nämligen delas upp i två delar, en allmän del som är kopplad till bland annat glömska och social önskvärdhet hos respondenterna generellt, samt en specifik del som beror på att de personer som dricker allra mest (problemdrickare) är överrepresenterade i bortfallet. Effekten av den andra delen varierar mellan de olika oregistrerade delmängderna, vilket innebär att storleken på de beräknade uppräkningsfaktorerna bör variera. Eftersom konsumtionen är så pass hög i denna grupp, och möjligen också anskaffningen av oregistrerade delmängder, är det av stor vikt att speciella hänsyn tas till denna grupps andel av de olika delmängderna. Deras andel av respektive oregistrerad delmängd bör alltså beräknas för att därefter införlivas i skattningarna av storleken på dessa delmängder.

Svenska studier har visat att de personer som dricker allra mest i befolkningen är överrepresenterade i bortfallet. Denna grupp kallas fortsättningsvis för problemdrickare. Inom ramen för den så kallade KALK-studien genomfördes en undersökning på ett representativt urval av problemdrickare. De definierades som personer som lagförts minst två gånger för rattfylleri under en femårsperiod. Svarsfrekvensen i denna grupp, som man försökte nå på samma sätt som när det gällde ett vanligt slumpmässigt befolkningsurval, uppgick till 33 %. Detta ska jämföras med en svarsfrekvens på nästan 70 % i själva befolkningsurvalet (Kühlhorn, m.fl., 1999; Leifman, 2000).

I KALK-studien imputerade man värden (lade till värden) för problemdrickarna så att dessa blev fullt ut representerade utifrån antagandet att man endast når cirka en tredjedel av dem och att andelen problemdrickare i befolkningen uppgår till cirka 3 % (mer exakt: 0,9 % problemdrickare initialt räknades upp till 3 %, det vill säga $3/0,9=3,3$). Detta innebar således att man vägde in problemdrickare så att deras andel steg från knappt 1 % till 3 % av dem som deltog i undersökningen. Detta förfaringsätt visade sig ha stor betydelse för beräkningarna av till exempel hembränd sprit.

Det är rimligt att anta att de som dricker allra mest i Monitormätningarna till stor del är problemdrickare av olika slag (alkoholberoende, alkoholmissbrukare, andra med alkoholrelaterade problem). Tidigare analyser av Monitordata har visat att den procent som dricker mest inte bara uppvisar en genomsnittligt mycket hög konsumtion och omfattande intensivkonsumtion, utan också uppvisar höga poäng på de AUDIT-frågor som i perioder ställts i mätningarna (se Leifman & Trolldal, 2002; Kühlhorn, m.fl., 1999). (AUDIT är ett frågeformulär som används för identifiering av riskfylld och skadlig alkoholkonsumtion.)

Även i föreliggande studie får den procent av respondenterna som dricker allra mest representera denna grupp av problemdrickare även om exaktheten i denna gräns kan diskuteras. Deras andel kommer således att räknas upp så att de motsvarar 3 % av respondenterna i undersökningen. Gränsvärdet för den högsta procenten konsumenter i Monitormätningarna varierar förvisso från år till år, men ligger i genomsnitt på en konsumtion motsvarande

cirka 3,0–3,5 liter ren alkohol per månad. Förfarandet liknar således KALK-studiens uppräkning och siffrorna baseras på tidigare genomförda empiriska studier redovisade inom ramen för KALK-studien (Kühlhorn, m.fl., 1999).

Även om principen bakom denna korrigeringsmetod är fullt rimlig, bör man beakta att den bygger på vissa antaganden. För det första att andelen problemdrickare i befolkningen är just 3 % och för det andra, att det inte har skett några betydande förändringar avseende i vilken utsträckning problemdrickare nås i denna typ av undersökning. Att avstå ifrån att göra någon korrigeringsmetod alls bedömer vi dock vara ett betydligt sämre alternativ.

Hur ser det då ut bland problemdrickarna i Monitormätningarna, svarar de för större eller mindre andelar av de olika oregistrerade delmängderna jämfört med den andel de svarar för när det gäller köpen på Systembolaget? Den andel av de totala köpvolymererna på Systembolaget som problemdrickarna står för framgår av tabell 21. Exempelvis svarar denna grupp för 8,3 % av den totala mängden sprit som köpts på Systembolaget, men endast för 3,0 % av det vin som köptes där. Om motsvarande andelar är lika stora för resandeförsel, smuggling och hemtillverkning behövs ingen ytterligare korrigeringsmetod. Så visade sig dock inte vara fallet. Den andel som problemdrickarna svarade för gällande de olika delmängderna av oregistrerad alkohol redovisas också i tabellen.

Som framgår av tabellen är andelarna resandeförda alkoholdrycker i gruppen problemdrickare lägre än deras motsvarande andelar av köp på Systembolaget. Deras andelar av smugglad sprit och starköl är däremot högre jämfört med deras andelar av köpen på Systembolaget. Även hembränd sprit är avsevärt mer koncentrerad till gruppen problemdrickare jämfört med motsvarande andel av spritköpen på Systembolaget. När det gäller resandeförseln betyder det att den delmängden ska räknas upp i mindre utsträckning. Köp av smugglad alkohol ska däremot räknas upp i högre utsträckning än vad täckningsgraden för köp på Systembolaget anger.

Tabell 21. Andel av de olika delmängderna som problemdrickarna (den högsta procenten alkoholkonsumenter) svarade för 2014–2016.

	Sprit	Starköl	Vin	Starkvin	Cider
Systembolaget	8,3 %	8,7 %	3,0 %	3,8 %	3,0 %
Resandeförsel	3,4 %	3,2 %	0,5 %	1,7 %	.
Smuggling	11,7 %	11,6 %	.	.	.
Hemtillverkning	69,2 %

Ingen fråga ställs om smugglat starkvin eftersom nivåerna bedöms som ytterst små.

Hemtillverkning av vin och öl, smuggling av vin och cider, resandeförsel av cider samt internetköp: antalet respondenter med värden har varit för litet för att kunna genomföra meningsfulla analyser.

Nästa steg blir att korrigera de uppräkningskvoter som redan tagits fram, för den delen som beror på bortfallet av problemdrickare. Utgångspunkten för dessa beräkningar är de uppräkningskvoter som beräknats på basis av skillnaden mellan respondenternas uppgivna köp, och den faktiska försäljningen på Systembolaget, som redovisades i tabell 19.

För en detaljerad beskrivning av dessa korrigeringar, se Leifman & Trolldal (2014a). Sammanfattningsvis kan man dock konstatera att de nya korrigerade kvoterna, då hänsyn tagits till bortfallet av problemdrickare, blir högre för smuggling (eftersom köp av smugglad alkohol är mer koncentrerade till problemdrickarna än vad systembolagsköpen är). Däremot blir kvoterna lägre för resandeförseln (eftersom resandeförseln är mindre koncentrerad till problemdrickarna än vad systembolagsköpen är).

Ett liknande tillvägagångssätt har tillämpats även för hembränd sprit, men där baseras underlaget på respondenternas svar på frågor om konsumtion av hembränd sprit och av sprit totalt sett. Den beräknade mängden hembränd sprit ställs i relation till den totala uppgivna spritkonsumtionen efter att problemdrickarnas andel räknats upp från 1 till 3 %. Det visade sig att konsumtionen av hembränd sprit blivit allt mer koncentrerad till problemdrickarna över tid, men totalt sett för samtliga respondenter har den hembrända spritens andel av total konsumtionen av sprit sjunkit kraftigt under perioden 2001–2016.

När det gäller köp via internet, smuggling av vin och cider samt hemtillverkning av vin och öl har skillnaderna mellan uppgivna och faktiska köp på Systembolaget använts som uppräkningsfaktorer utan ytterligare korrigeringar. Dessa delmängder är nämligen så pass små att beräkningar av andelarna bland dem som dricker mest inte blir meningsfulla. De slutgiltiga kvoterna för samtliga delmängder redovisas i tabell 22.

Tabell 22. Uppräkningskvoter med utgångspunkt i täckningsgraden mellan självrapporterade köp och faktisk försäljning på Systembolaget samt korrigering för koncentrationen av de olika delmängderna bland problemdrickarna 2001–2016.

Kvoter	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Smuggling																
Sprit	1,32	1,41	1,52	1,60	1,63	1,63	1,67	1,77	1,71	1,79	1,86	2,05	2,28	2,43	2,31	2,00
Starköl	1,30	1,33	1,39	1,44	1,46	1,54	1,54	1,56	1,54	1,56	1,57	1,65	1,73	1,65	1,65	1,49
Vin	0,98	1,02	1,02	1,03	1,05	1,15	1,18	1,33	1,24	1,28	1,18	1,16	1,16	1,19	1,19	1,20
Cider	1,20	1,33	1,33	1,40	1,35	1,38
Resandeförsel																
Sprit	1,26	1,28	1,32	1,35	1,42	1,45	1,49	1,56	1,54	1,61	1,62	1,60	1,67	1,91	1,83	1,76
Starköl	1,28	1,28	1,29	1,31	1,31	1,33	1,30	1,31	1,27	1,27	1,25	1,31	1,35	1,36	1,33	1,31
Vin	0,93	0,94	0,95	0,98	1,00	1,01	1,02	1,06	1,06	1,11	1,12	1,12	1,15	1,17	1,16	1,16
Starkvin	0,67	0,68	0,69	0,73	0,73	0,73	0,69	0,69	0,67	0,68	0,68	0,74	0,74	0,86	0,93	0,96
Cider	1,24	1,25	1,27	1,19	1,18	1,18	1,33	1,33	1,40	1,35	1,38
Hemtillverkning																
Sprit ^{a)}	0,063	0,063	0,059	0,054	0,043	0,035	0,027	0,023	0,026	0,033	0,040	0,035	0,029	0,026	0,025	0,023
Starköl	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,44	1,44	1,47	1,46	1,43
Vin	0,93	0,94	0,96	0,97	0,99	1,00	1,03	1,06	1,06	1,09	1,10	1,16	1,16	1,19	1,19	1,20
Systembolaget																
Sprit	1,37	1,40	1,43	1,45	1,50	1,52	1,57	1,65	1,65	1,72	1,73	1,85	1,85	2,03	1,97	1,90
Starköl	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,44	1,44	1,47	1,46	1,43
Vin	0,93	0,94	0,96	0,97	0,99	1,00	1,03	1,06	1,06	1,09	1,10	1,16	1,16	1,19	1,19	1,20
Starkvin	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,74	0,74	0,86	0,93	0,96
Cider	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,33	1,33	1,40	1,35	1,38

a) Avser den andel som den hembrända spriten svarar för av den totala spritkonsumtionen. Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Bilaga 3. Material och metod:

CAN:s skolundersökningar

I det här avsnittet beskrivs kortfattat hur CAN:s skolundersökningar genomförs. För den som vill läsa mer om undersökningarnas genomförande hänvisas till *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe, 2013).

Urval och skolinformation

CAN:s årliga skolundersökning genomförs som en urvalsundersökning i årskurs 9 och i år 2 i gymnasiet. Urvalet som görs i två steg består av 300 skolor i varje årskurs som dras proportionellt mot skolans storlek och genomförs av Statistiska centralbyrån (SCB). I det andra steget i urvalsprocessen dras en klass i varje skola efter samma proportionalitetsprincip, detta görs av CAN.

Sedan 2001 är urvalet stratifierat i sex landsdelar konstruerade utifrån län. Förfarandet med stratifieringen görs för att översampla länskluster med få invånare, i syfte att erhålla tillräckligt stora elevunderlag för att också kunna redovisa resultat från stratum med få invånare.

Datainsamling

Datainsamlingen genomförs mellan elevernas sport- och påsklov. Innan enkätformulären skickas ut informeras rektorerna på de skolor som ska delta om undersökningens syfte och genomförande.

Enligt CAN:s instruktioner ska formulären besvaras i klassrummen under skrivningsliknande förhållanden. En lärare ska vara närvarande för att bland annat motverka störande moment och se till att undersökningen genomförs enligt instruktionerna från CAN och att svarskuverten delas ut ordentligt. För att elevernas anonymitet ska vara skyddad får eleverna själva stoppa formuläret i ett kuvert som de sedan klistrar igen. För att minska risken för att eleverna inte skall svara sanningsenligt genomförs undersökningen helt anonymt. De informeras även om att deras svar endast används för statistiska bearbetningar och att inga resultat från enskilda klasser redovisas, liksom att medverkan inte är obligatorisk.

Bortfall

I skolundersökningar finns i regel två huvudtyper av bortfall. Den ena utgörs av eleverna i de klasser som av olika skäl inte deltog i undersökningen och den andra av de elever som var frånvarande i samband med datainsamlingen.

Bortfallet av hela klasser har ökat något sedan 1990-talet, varför antalet elever i undersökningen minskat. Detta problem beror förmodligen på att skolor belastas med allt fler undersökningar. För att försöka reducera bortfallet läggs under senare år extra tid på att kontakta och påminna de skolor som inte inkommit med svar mot slutet av datainsamlingsperioden.

Klassbortfallet, andel elever som inte deltagit i undersökningen och bastalen för åren 2013–2016 redovisas i tabell 23.

Tabell 23. Klassbortfall och elevbortfall i procent samt antal bearbetade formulär i årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2013–2016.

	Klassbortfall ^{a)}	Elevbortfall ^{b)}	Bearbetade formulär	
			Pojkar	Flickor
Årskurs 9				
2013	12 %	15 %	2 594	2 490
2014	17 %	15 %	2 579	2 342
2015	16 %	15 %	2 497	2 437
2016	20 %	17 %	2 347	2 347
Gymnasiets år 2				
2013	13 %	19 %	2 112	2 196
2014	19 %	18 %	1 924	1 900
2015	21 %	18 %	2 092	2 080
2016	19 %	19 %	1 878	2 110

a) Bortfallet av hela klasser redovisas från och med 2014 inklusive tekniskt bortfall. Åren dessförinnan har detta hanterats på olika sätt.

b) Elevbortfallet beräknas utifrån elevfrånvaron i de medverkande klasserna som rapporterats av läraren genom en s.k. klassrapport och inkluderar även elever som avstått ifrån att delta.

Om de klasser som inte besvarat enkäten utmärker sig på något särskilt sätt kan detta ha betydelse för resultatens representativitet. I 2014 årets skolrapport gjordes en ingående analys av bortfallet på klassnivå och resultatet visade att det i gymnasiets år 2 var färre skolor med enskild huvudman som deltog och att det i årskurs 9 var högre bortfall bland skolor med färre elever i årskursen. Analysen visade också att undersökningens täckning gav representativa resultat trots att inte alla klasser deltog (Englund (red), 2014).

När det gäller frånvaro vid undersökningstillfället visade sig sjukdom vara den vanligaste orsaken, se tabell 24. Elevfrånvaron uppgick 2016 till 16,7 % i årskurs 9 och 18,4 % i gymnasiets år 2. Dessa nivåer är i linje med tidigare år.

Tabell 24. Orsak till elevfrånvaro ^{a)}. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. Procent. 2016.

	Årskurs 9	Gymnasiets år 2
Sjuk	9,1 %	10,1 %
Annan giltig frånvaro	4,7 %	4,7 %
Olovlig frånvaro	2,9 %	3,6 %
Frånvaro, totalt	16,7 %	18,4 %

a) Uppgifterna utgår från inskickade klassrapporter från skolor.

Filtrering och antal enkäter

De inkomna enkäterna läses in med hjälp av en scanner. Därefter exkluderas de formulär som bedöms vara otillräckligt eller uppenbart överdrivet ifyllda. Bedömningen görs utifrån fyra fasta kriterier uttryckt i fyra förprogrammerade filter.

Efter filtreringen av datamaterialet sänks dessutom de elever vars alkoholkonsumtion uppgick till mellan 51–100 liter ren alkohol/år ned till 50 liter. Utöver de som sorteras bort med ovanstående filter exkluderas i förekommande fall även enkäter som skickats in tillsammans med en klass men där enstaka enkäter saknat individuellt svarskuvert, se tabell 25. I tabellen redovisas antalet enkäter i de olika stegen, allt från antalet elever i urvalet, antalet inkomna enkäter, antalet bortsorterade enkäter till antalet enkäter som utgör underlag för resultatbearbetningar i 2016 års undersökning.

Antalet formulär som ligger till grund för analyserna 2016 uppgår till 4 805 i årskurs 9 och 4 059 i gymnasiets år 2. Detta kan jämföras med antalet elever i bruttourvalet om 7 539 i årskurs 9 och 6 355 i gymnasiets år 2. Totalt analyseras alltså cirka 64 % av de enkäter som skickas ut till årskurs 9, motsvarande siffra för gymnasiet är också 64 %. Detta är dock inte synonymt med totalt bortfall eftersom detta uppstår på två olika nivåer (klass- och individbortfall) vilka måste beaktas var för sig.

Tabell 25. Antal elever i bruttourvalet samt antal inkomna, bortsorterade och bearbetade formulär. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2016.

	Årskurs 9	Gymnasiets år 2
Antal elever i urvalet	7 539	6 355
Antal inkomna enkäter	4 917	4 119
Avstod från att delta	14	9
Antal enstaka enkäter utan individuellt svarskuvert	10	0
Antal bortsorterade enkäter med datasyntax	88	51
Antal enkäter i analysen	4 805	4 059

Viktning

Alla data har viktats baserat på stratumtillhörighet och vikten görs separat för pojkar respektive flickor. Det bör påpekas att även om viktning är nödvändig eftersom urvalet är icke-proportionellt och dessutom kompenserar för eventuellt snedvridet bortfall, så påverkar viktningförfarandet i mycket liten utsträckning de redovisade resultaten.